

# Formateringshåndbog (version 0.3)

af Kasper A. Bergholt, oktober 2023

## Indholdsfortegnelse

|          |                                                     |           |
|----------|-----------------------------------------------------|-----------|
| <b>1</b> | <b>Introduktion</b>                                 | <b>4</b>  |
| 1.1      | Formålet med denne håndbog                          | 4         |
| 1.2      | Hierarki over autoriteter                           | 4         |
| <b>2</b> | <b>Retskrivning og formatering</b>                  | <b>5</b>  |
| 2.1      | Typografi                                           | 5         |
| 2.1.1    | Konsistens                                          | 5         |
| 2.1.2    | Kursivering                                         | 5         |
| 2.1.3    | Indrykkede citater                                  | 5         |
| 2.1.4    | Tegnsætning                                         | 5         |
| 2.2      | Store bogstaver                                     | 5         |
| 2.2.1    | Sammensætninger, afledninger og bestemthedsendelser | 5         |
| 2.2.2    | Navne, tilnavne og titler                           | 6         |
| 2.2.3    | Tider, dage, epoker og begivenheder                 | 6         |
| 2.2.4    | Kulturelle strømninger                              | 7         |
| 2.2.5    | Religioner, konfessioner, kirkeretninger og kirker  | 7         |
| 2.2.6    | Geografi                                            | 7         |
| 2.2.7    | Religiøse steder                                    | 7         |
| 2.2.8    | Bøger, skrifter, tekstsamlinger og tekststykker     | 7         |
| 2.2.9    | Leksikon over stavemåder                            | 8         |
| 2.3      | Tegnsætning                                         | 10        |
| 2.3.1    | Punktum                                             | 10        |
| 2.3.2    | Komma                                               | 11        |
| 2.3.3    | Kolon                                               | 11        |
| 2.3.4    | Semikolon                                           | 11        |
| 2.3.5    | Bindestreg og tankestreg                            | 11        |
| 2.3.6    | Anførselstegn                                       | 12        |
| 2.3.7    | Parenteser                                          | 13        |
| 2.3.8    | Udeladelsesprikker                                  | 14        |
| 2.3.9    | Apostrof                                            | 14        |
| 2.3.10   | Tegnsætning i forbindelse med kursivering           | 14        |
| 2.3.11   | Tegnsætning i forbindelse med fodnotehenvisninger   | 15        |
| 2.4      | Tal                                                 | 15        |
| 2.4.1    | Romertal og arabiske tal                            | 15        |
| 2.4.2    | Taltegn og talord                                   | 15        |
| 2.4.3    | Forkortelse af sidetal og årstal                    | 15        |
| 2.5      | Citater                                             | 16        |
| <b>3</b> | <b>Græsk og hebraisk</b>                            | <b>17</b> |
| 3.1      | Introduktion                                        | 17        |
| 3.2      | Græsk                                               | 17        |
| 3.2.1    | Accentuering                                        | 17        |
| 3.2.2    | Transskription                                      | 17        |
| 3.3      | Hebraisk og aramæisk                                | 18        |
| 3.3.1    | Accentuering og vokalisering                        | 18        |
| 3.3.2    | Transskription                                      | 18        |

|          |                                                                                                     |           |
|----------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| 3.3.3    | Dagesh og fordoblinger.....                                                                         | 20        |
| <b>4</b> | <b>Litteraturhenvisninger og litteraturlister .....</b>                                             | <b>21</b> |
| 4.1      | <i>Introduktion</i> .....                                                                           | 21        |
| 4.2      | <i>Regler</i> .....                                                                                 | 21        |
| 4.2.1    | Informationernes rækkefølge .....                                                                   | 21        |
| 4.2.2    | Personnavn eller ophav .....                                                                        | 21        |
| 4.2.3    | Titel.....                                                                                          | 22        |
| 4.2.4    | Udgiver og udgivelsessted .....                                                                     | 22        |
| 4.2.5    | Årstal.....                                                                                         | 23        |
| 4.2.6    | Udgave .....                                                                                        | 23        |
| 4.2.7    | Sidetal .....                                                                                       | 23        |
| 4.2.8    | Elektroniske ressourcer .....                                                                       | 23        |
| 4.2.9    | Litteraturliste.....                                                                                | 24        |
| 4.2.10   | 'Ibid.', 'idem.', 'op. cit.' og 'loc. cit' .....                                                    | 24        |
| 4.3      | <i>Eksempler</i> .....                                                                              | 24        |
| 4.3.1    | Introduktion.....                                                                                   | 24        |
| 4.3.2    | En bog med én forfatter .....                                                                       | 25        |
| 4.3.3    | En bog med to eller tre forfattere .....                                                            | 25        |
| 4.3.4    | En bog med flere end tre forfattere .....                                                           | 25        |
| 4.3.5    | En oversat bog.....                                                                                 | 25        |
| 4.3.6    | En bog med én redaktør .....                                                                        | 26        |
| 4.3.7    | En bog med to eller tre redaktører .....                                                            | 26        |
| 4.3.8    | En bog med flere end tre redaktører .....                                                           | 26        |
| 4.3.9    | En artikel i en antologi .....                                                                      | 26        |
| 4.3.10   | En artikel i en artikelsamling af samme forfatter.....                                              | 27        |
| 4.3.11   | En introduktion, et forord eller et efterskrift af en anden forfatter end bogens forfatter(e) ..... | 27        |
| 4.3.12   | En genudgivelse eller revideret udgave .....                                                        | 27        |
| 4.3.13   | En bog under udgivelse.....                                                                         | 28        |
| 4.3.14   | Et flerbindsværk.....                                                                               | 28        |
| 4.3.15   | Et værk i en serie.....                                                                             | 28        |
| 4.3.16   | En e-bog uden sidetal.....                                                                          | 29        |
| 4.3.17   | En tidsskriftsartikel .....                                                                         | 29        |
| 4.3.18   | En anmeldelse .....                                                                                 | 29        |
| 4.3.19   | En artikel i et opslagsværk eller leksikon .....                                                    | 29        |
| 4.3.20   | Et ordbogsopslag.....                                                                               | 30        |
| 4.3.21   | En avisartikel .....                                                                                | 30        |
| 4.3.22   | Et debatindlæg i en avis .....                                                                      | 31        |
| 4.3.23   | En online magasinartikel eller et blogindlæg.....                                                   | 31        |
| 4.3.24   | En podcast eller radioudsendelse .....                                                              | 31        |
| 4.4      | <i>Særlige eksempler</i> .....                                                                      | 32        |
| 4.4.1    | Encyclica.....                                                                                      | 32        |
| 4.4.2    | Koncildokumenter.....                                                                               | 32        |
| 4.5      | <i>Author-date-henvisninger</i> .....                                                               | 32        |
| 4.5.1    | Introduktion.....                                                                                   | 32        |
| 4.5.2    | Informationernes rækkefølge .....                                                                   | 33        |
| 4.5.3    | Eksempler .....                                                                                     | 33        |
| <b>5</b> | <b>Henvisninger til antikke kilder og teologihistoriske hovedværker.....</b>                        | <b>36</b> |
| 5.1      | <i>Skrifter inddelt i kapitler og vers</i> .....                                                    | 36        |
| 5.1.1    | Forkortelser .....                                                                                  | 36        |
| 5.1.2    | Angivelse af kapitler og vers .....                                                                 | 36        |
| 5.1.3    | Oversættelse .....                                                                                  | 37        |
| 5.2      | <i>Skrifter inddelt i afsnit, paragraffer og/eller sektioner</i> .....                              | 37        |

|          |                                                          |           |
|----------|----------------------------------------------------------|-----------|
| 5.2.1    | Forkortelser .....                                       | 37        |
| 5.2.2    | Angivelse af afsnit, paragraffer og/eller sektioner..... | 37        |
| 5.2.3    | Oversættelse .....                                       | 37        |
| 5.3      | <i>Skrifter inddelt i kolonner og linjer</i> .....       | 37        |
| 5.3.1    | Forkortelser .....                                       | 37        |
| 5.3.2    | Angivelse af kolonner og linjer.....                     | 38        |
| 5.3.3    | Oversættelse .....                                       | 38        |
| <b>6</b> | <b>Forkortelser .....</b>                                | <b>39</b> |
| 6.1      | <i>Sproglige forkortelser på dansk</i> .....             | 39        |
| 6.2      | <i>Primærkilder</i> .....                                | 39        |
| 6.2.1    | GT .....                                                 | 40        |
| 6.2.2    | NT .....                                                 | 41        |
| 6.2.3    | GT-apokryfer .....                                       | 42        |
| 6.2.4    | GT-pseudepigrapher .....                                 | 42        |
| 6.2.5    | Nærorientalske kilder.....                               | 45        |
| 6.2.6    | Dødehavsskrifter .....                                   | 45        |
| 6.2.7    | Udgaver af GT .....                                      | 46        |
| 6.2.8    | Filon .....                                              | 46        |
| 6.2.9    | Josefus.....                                             | 47        |
| 6.2.10   | Rabbinsk litteratur.....                                 | 48        |
| 6.2.11   | Targumim.....                                            | 50        |
| 6.2.12   | De Apostolske Fædre .....                                | 51        |
| 6.2.13   | Tidlige kirkefædre og tidlige kristne skrifter .....     | 51        |
| 6.2.14   | NT-apokryfer og -pseudepigrapher .....                   | 55        |
| 6.2.15   | Klassiske skrifter.....                                  | 56        |
| 6.2.16   | Koranen.....                                             | 60        |
| 6.2.17   | Thomas Aquinas .....                                     | 60        |
| 6.2.18   | Martin Luther .....                                      | 60        |
| 6.2.19   | Karl Barth.....                                          | 61        |
| 6.2.20   | Koncildokumenter.....                                    | 61        |
| 6.2.21   | Hyppigt anvendte værker.....                             | 62        |
| 6.3      | <i>Sekundærkilder</i> .....                              | 62        |
| 6.4      | <i>Bibeloversættelser</i> .....                          | 63        |

# **1 Introduktion**

## **1.1 Formålet med denne håndbog**

Formålet med denne håndbog er at bidrage til typografisk og bibliografisk konsistens i danske fagteologiske tekster.

Flere steder trækker håndbogen kraftigt på *The SBL Handbook of Style* (2. udg.).

Der er stadig tale om en version 0.1, så al respons er meget velkommen på [kasper@akribi.dk](mailto:kasper@akribi.dk).

Hele håndbogen er desuden frit tilgængelig på [akribi.dk](http://akribi.dk).

## **1.2 Hierarki over autoriteter**

I retskrivningsspørgsmål er seneste udgave af Retskrivningsordbogen (herefter RO) højeste autoritet. Der skal tungtvejende grunde til at afvige fra denne. Hvad dansk sprogbrug angår henvises i øvrigt til Henrik Galberg Jacobsen og Peter Stray Jørgensen, *Håndbog i nudansk*, 6. udg. (København: Ordbogen A/S, 2013).

Men hensyn til formatering af litteraturhenvisninger, henvisninger til antikke kilder og forkortelser lægger anbefalingerne sit tæt op ad *The SBL Handbook of Style*, 2. udg. (Atlanta: SBL Press, 2014), der igen bygger på *Chicago Manual of Style*, 17. udg. (Chicago: The University of Chicago Press, 2017), herefter CMS.

Med hensyn til stavemåder for ikke-bibelske antikke egennavne henvises til [lex.dk](http://lex.dk).

## 2 Retskrivning og formatering

### 2.1 Typografi

#### 2.1.1 Konsistens

Hvis lister, kapitler, overskrifter, figurer, tabeller m.v. nummereres, skal de nummereres på samme måde gennem hele teksten.

#### 2.1.2 Kursivering

Al fremhævelse i teksten skal ske med *kursiv*. **Fed** eller understreget skrift bør altså ikke anvendes, ligesom tekst heller ikke bør fremhæves med VERSALER.

Udenlandske ord (fx på latin) og transskriptioner sættes altid med kursiv (→3). Det gælder ikke for fremmedord, der er optaget i Retskrivningsordbogen, og heller ikke for fremmedsproglige egennavne.

Et nøgleord i Luthers teologi er *fides* (tro). Eller: Et nøgleord i Luthers teologi er tro (*fides*).

Efter nederlaget i 135 e.Kr. blev Jerusalem omdøbt til Aelia Capitolina.

Bogtitler og lign. kursiveres altid, hvis de har en kendt forfatter. Titler på kanoniske, apokryfe eller pseudepigrafe GT- og NT-skrifter kursiveres altså ikke. Der anvendes ikke anførselstegn om bogtitler (se listerne →6.2.1-6.2.4).

Richard B. Hays redegør i *Echoes of Scripture in the Gospels* (2016) for ekkoer af Israels helligskrifter i blandt andet Lukasevangeliet.

Skriftforkortelser kursiveres, hvis skriftet har en kendt historisk forfatter (→6.2).

Ifølge Irenæus kan Gud kun kendes som Kristus (*ModKætt* 4.20.4). Skriftet *Mod kætterne* findes kun oversat til dansk i uddrag.

Tegnsætning i forbindelse med kursivering →2.3.10.

#### 2.1.3 Indrykkede citater

Citater på fem linjer eller mere indrykkes altid. Kortere citater indrykkes kun for emfasens skyld, ellers indlejres de i den fortløbende brødtekst.

Der sættes ikke anførselstegn omkring indrykkede citater, og indrykkede citater afsluttes med punktum *før* henvisning, hvad enten henvisningen er en fodnotehenvisning eller en skrifthenvisning i parentes. (→2.3.7)

#### 2.1.4 Tegnsætning

→2.3.

### 2.2 Store bogstaver

#### 2.2.1 Sammensætninger, afledninger og bestemthedsendelser

Sammensætninger af proprier og appellativer, der ikke i sig selv er proprier, kan både skrives med stort og lille, og det afhænger især af, hvor indarbejdet i sproget sammensætningen er:

Galilæaforskningen (alternativt: galilæaforskningen), danmarkshistorie (alternativt: Danmarkshistorie). RO §12.10b

I sammensætninger, hvor første del er et flerleddet proprium, skrives begge led på samme måde, som når de står alene, og kombineres med en bindestreg: Bar Kokba-opstanden, von Rad-inspireret, Martin Luther-Selskabet. RO §12.10c

Afledninger til proprium skrives i udgangspunktet med lille: galilæer, grundvigianer, indremissionsk. RO §12.11

Navne, der skrives med stort, når de optræder med bestemthedsendelse, skrives også med stort, når de står uden bestemthedsendelse: Bibelen, den kristne Bibel, Jordanfloden, den vigtige Jordanflod. RO §12.12

### 2.2.2 *Navne, tilnavne og titler*

Personnavne (også i pluralis), øgenavne, kælenavne og tilnavne skrives med stort i betydningsbærende ord<sup>1</sup>: Jens Hansen, Pontius Pilatus, Valdemarerne, Johannes Døberen, Døberen, Ivan den Grusomme, Knud den Hellige, Gorm den Gamle, Solkongen, Margrethe den Anden. RO § 12.2-3

Navne på religiøse og mytologiske skikkelser skrives med stort, når de anvendes som egennavne: Gud (men: en gud, gudskelov), Allah, Jehova, Astarte, Odin, Satan (men: en satan), Djæv(e)len (men: en djævel), Jomfru Maria, Buddha, Vorherre eller Vor Herre. RO § 12.3

Titler og titulaturer skrives med småt, også i bøjningsformer: pave, pave Frans, rabbi, rabbi Gamaliel, konge, kong Christian 6., kejser, kejser Augustus, dronning, dronning Margrethe, dronningen, kardinal, kardinal Ratzinger, imam, ayatollah, patriark, ærkebiskop, biskop, pastor, præst. RO § 13.3

Nogle særlige titulaturer skrives med stort: Deres Majestæt, Hendes Majestæt, Hans Kongelige Højhed osv. RO § 13.2

Titler og navne, der henviser til Gud eller en person i Treenigheden, skrives med stort: Gud Fader, Gud Søn, Gud Helligånd, Parakleten, Sønnen, Faderen, Treenigheden. RO § 12.3

Substantiver med "Guds" el. lign. som genitivbestemmelse skrives med lille, men med stort, når de står uden genitiv og i bestemt form: Guds rige, Riget, Guds hellige, den Hellige, Guds søn, Sønnen.

Pronominer og adjektiver, der henviser til Gud eller andre religiøse skikkelser, skrives med lille: den treenige/hellige/store Gud, Gud er treenig, Jesus og hans disciple, Gud sendte sin søn/Søn.

### 2.2.3 *Tider, dage, epoker og begivenheder*

År, måneder og dage (herunder festdage) skrives med lille: jubelår, januar, nisan, mandag, påskedag, pinse, juleaften, nytårsaften, store bededag, sankthansaften, yom kippur, ramadan. RO § 12.13c

Med stort skrives dog: Kristi himmelfartsdag og Mariæ bebudelsesdag. RO § 12.13c

Religiøse og mytologiske begivenheder skrives med lille: skabelsen, syndefaldet, Jesu korsfæstelse, korsfæstelsen, exodus, bar/bat mitzva, vesper, dåb, nadver, gudstjeneste.

Historiske epoker og perioder kan opfattes som proprium og kan derfor både skrives med stort og lille (det anbefales dog at begrænse de store bogstaver til særligt skelsættende og velafgrænsede begivenheder): antikken/Antikken, jernalderen/Jernalderen, romersk

---

<sup>1</sup> Med 'betydningsbærende ord' forstås ord, der ikke er konjunktioner, præpositioner, artikler og enkelte andre småord. En artikel, der står først i et flerleddet navn, skrives dog med stort, fx 'Det Kongelige Teater' (men: 'det nyistandsatte Kongelige Teater'); RO § 12.2.

jernalder/Romersk jernalder/Romersk Jernalder, reformationen/Reformationen, anden verdenskrig/Anden Verdenskrig, den franske revolution/Den Franske Revolution, antikkens Grækenland/Antikkens Grækenland (dog: det antikke Grækenland). RO § 12.13c

Det anbefales altid at skrive betegnelser som (det) andet tempels tid, den hellenistiske periode, græsk-romersk tid o.lign. med lille.

#### 2.2.4 *Kulturelle strømninger*

Kulturelle strømninger skrives med lille: hellenismen, platonismen, modernismen.

#### 2.2.5 *Religioner, konfessioner, kirkeretninger og kirker*

Navne på religioner skrives med lille: kristendom(men), islam, jødedom(men), buddhisme.

Konfessioner, kirkeretninger og tilsvarende opdelinger inden for andre religioner skrives også med lille: indremissionsk, den anglikanske kirke, den romerskkatolske kirke, katolicisme, protestantisme, essæisme, farisæisme, sunniislam/sunnisme, kirken, folkekirken (RO § 12.7), mormoner.

Navne på foreninger, sammenslutninger, institutioner, virksomheder, trossamfund m.v. skrives med stort i betydningsbærende ord: Frimenigheden Bykirken, Indre Mission (Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark), Luthersk Mission, Jehovas Vidner, Mormonkirken, Jesu Kristis Kirke af Sidste Dages Hellige. RO § 12.7

Kirkebygninger skrives med stort: Aarhus Domkirke (men: domkirken (i Aarhus)), Hasle Kirke (men: kirken (i Hasle)), Christianskirken. RO § 12.8, 12.13b

#### 2.2.6 *Geografi*

Geografiske områder skrives med stort: Genesaret Sø, Nildalen, Jordanfloden, Galilæa, Øvre Egypten. RO § 12.5

Navne, der skrives med stort, når de optræder med bestemthedsendelse, skrives også med stort, når de står uden bestemthedsendelse: den lange Nildal, den vigtige Jordanflod. RO § 12.12

Adjektiver afledt af geografiske navne skrives med lille: galilæisk, judæisk, paradisk, himmelsk.

Planetnavne skrives med stort, dog kan der vælges mellem Jorden og jorden, Solen og solen, Månen og månen, Mælkevejen og mælkevejen. RO § 12.6

#### 2.2.7 *Religiøse steder*

Navne på religiøse og mytologiske steder skrives med stort, men med småt, når de anvendes metaforisk eller generisk: Eden, Paradis, et paradis for..., Paradisets Have, Himlen/Himmelen, Helvede, helvede på jord, Mekka, et mekka for .... RO § 12.5

#### 2.2.8 *Bøger, skrifter, tekstsamlinger og tekststykker*

Navne på bøger, skriftsamlinger, kunstværker, manuskripter, sange, bibeloversættelser m.v. skrives altid med stort i første ord, også hvor første ord er en artikel; betydningsbærende ord i resten af titlen kan desuden skrives med stort (det anbefales dog ikke i lange titler): Bibelen, Talmud, Gamle testamente/Gamle Testamente, Det gamle testamente/Det Gamle Testamente (men: det nyoversatte Gamle testamente/Testamente), De apostolske fædre/De Apostolske Fædre, Septuaginta, Vulgata, Bibelen på hverdagsdansk/Bibelen på Hverdagsdansk. RO § 12.9

Med lille skrives dog: den nye/gamle/autoriserede (bibel)oversættelse.

Titler på manuskripter skrives altid med stort i alle betydningsbærende ord: (Codex) Sinaiticus, (Codex) Alexandrinus.

Navne, der skrives med stort, når de optræder med bestemthedsendelse, skrives også med stort, når de står uden bestemthedsendelse: Bibelen, en Bibel (dog: en bibel, når det er metaforisk eller generisk), den kristne Bibel. RO § 12.12

I forhold til indrebibelske inddelinger anbefales følgende regler:

(1) Samlinger af *hele bøger inden for GT* skrives med stort i første ord eller i alle betydningsbærende ord: Loven, Profeterne, Skrifterne, Det deuteronomistiske historieværk/Det Deuteronomistiske Historieværk.

(2) Inddelinger *inden for enkelte GT-skrifter* eller af *skriftdele på tværs af GT-skrifter* skrives med lille: pagtsbogen, eksodus-traditionen, de ti bud.

(3) Samlinger af *hele bøger inden for NT* skrives med lille: synopsen, pastoralbrevene.

(4) Inddelinger *inden for enkelte NT-skrifter* eller af *skriftdele på tværs af NT-skrifter* skrives med lille: bjergprædikenen, juleevangeliet, lignelsen om den barmhjertige samaritaner.

(5) Ord sammensat af proprier og appellativer kan både skrives med stort og med lille: Fadervor/fadervor, Filipperbrevshymnen/filipperbrevshymnen, Moseloven/moseloven). RO § 12.10b

Trosbekendelsers titel bør på dansk skrives med små bogstaver: den apostolske trosbekendelse, den nikænske trosbekendelse, den nikæno-konstantinopolitanske trosbekendelse, den athanasianske trosbekendelse, den kalkedonensiske trosbekendelse, den augsburgske bekendelse.

På latin bør titlerne skrives med store begyndelsesbogstaver og kursiveret: (*Symbolum*) *Apostolicum*, (*Symbolum*) *Romanum*, (*Symbolum*) *Nicæum*, (*Symbolum*) *Nicæno-Constantinopolitanum*, (*Symbolum*) *Athanasium*, *Confessio Augustana*.

## 2.2.9 Leksikon over stavemåder

I det følgende mini-leksikon gives eksempler på de stavemåder, der bør anvendes. Eksemplerne omhandler især situationer, hvor der kan være tvivl om anvendelsen af store og små bogstaver, men også enkelte stavemåder for eksempelvis bibelske egennavne anføres. Her gælder det, at stavemåden i DO92 i udgangspunktet skal følges. Vær opmærksom på, at denne stavemåde kan adskille sig fra både engelske og tidligere danske bibeloversættelsers.

|                                           |                                             |
|-------------------------------------------|---------------------------------------------|
| Alexander den Store                       | Bibelen på Hverdagsdansk/hverdagsdansk      |
| anglikansk                                | Codex X (Sinaiticus, Alexandrinus,          |
| antikken/Antikken                         | Vaticanus...)                               |
| Assyrerriget                              | de katolske breve                           |
| Bar Kokba                                 | de synoptiske evangelier                    |
| Bar Kokba-opstanden                       | de ti bud ( <i>ikke</i> : de 10 bud)        |
| bar mitzva                                | den (romersk)katolske kirke                 |
| bat mitzva                                | den anglikanske kirke                       |
| Betlehem ( <i>ikke</i> Bethlehem)         | den autoriserede oversættelse (af Bibelen)  |
| Bibelen (og: en Bibel; den kristne Bibel) | den danske folkekirke                       |
| bjergprædikenen                           | den Enbårne (men: Guds enbårne)             |
| buddhisme                                 | den evige/hellige/levende/treenige osv. Gud |
| De Apostolske Fædre/De apostolske fædre   | den græsk-romerske periode                  |
| Septuaginta                               | den hellenistiske periode                   |
| Vulgata                                   | den Hellige (men: Guds hellige)             |

|                                                                          |                                                                         |
|--------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------|
| den Højeste                                                              | Guds salvede (men: den Salvede)                                         |
| den Mægtige                                                              | Guds søn (men: Gud Søn)                                                 |
| den Salvede (men: Guds salvede)                                          | Guds ånd                                                                |
| den store forsoningsdag                                                  | gudstjeneste                                                            |
| det andet tempel                                                         | han/ham (om Gud, Jesus og Helligånden)                                  |
| det andet tempels tid                                                    | hellenisme(n)                                                           |
| Det deuteronomistiske historieværk/Det<br>Deuteronomistiske Historieværk | hellenistisk tid                                                        |
| det første tempel                                                        | hellighedsloven (3 Mos 17-26)                                           |
| Det Gamle Testamente/Det gamle<br>testamente                             | Helligånden                                                             |
| Det Nye Testamente/Det nye testamente                                    | Helvede (men: et helvede)                                               |
| Djæv(e)len (men: en djævel)                                              | Herodes' tempel                                                         |
| dommedag                                                                 | Herren                                                                  |
| dronning                                                                 | Herrens (lidende) tjener                                                |
| dronning X                                                               | himlen/himmelen (om den med skyer på)                                   |
| Døberen (dvs. Johannes)                                                  | Himlen/Himmelen (om Guds sfære)                                         |
| dødehavsrulle(r)/-skrift(er)                                             | himmelfarten (om Kristi/Jesu himmelfart)                                |
| Dødehavsrullerne/-skrifterne                                             | Himmeriget                                                              |
| dødsriget                                                                | hinduisme                                                               |
| dåb                                                                      | Hærskarers Herre                                                        |
| Eden                                                                     | Indre Mission                                                           |
| en Bibel                                                                 | indremissionsk                                                          |
| essæerne                                                                 | islam                                                                   |
| essæisme                                                                 | Jahve                                                                   |
| evangelierne                                                             | Jehovas Vidner                                                          |
| evangeliet                                                               | Jesu korsfæstelse                                                       |
| exodus (begivenheden; alternativt: eksodus)                              | Jesus Kristus                                                           |
| Faderen                                                                  | JHWH/JHVH                                                               |
| Fadervor/fadervor                                                        | Johannes Døberen                                                        |
| fangenskabsbrevene                                                       | Jomfru Maria                                                            |
| farao                                                                    | Jordanfloden                                                            |
| farao X                                                                  | jubelår                                                                 |
| farisæerne                                                               | jul                                                                     |
| farisæisme                                                               | juleaften                                                               |
| Filipperbrevshymnen/filipperbrevshymnen                                  | juleevangeliet                                                          |
| folkekirken                                                              | jødedom(men)                                                            |
| forsoningsdagen (yom kippur)                                             | katolicisme                                                             |
| frelsen                                                                  | kejser                                                                  |
| Frelseren                                                                | kejser X                                                                |
| Genesaret Sø                                                             | kirke (men: Bynavn Kirke)                                               |
| Grædemuren                                                               | kirken                                                                  |
| græsk-romersk tid                                                        | kong X                                                                  |
| Gud                                                                      | konge                                                                   |
| Gud den Almægtige                                                        | korsfæstelsen                                                           |
| Gud Fader                                                                | kristendom(men)                                                         |
| Gud Helligånd                                                            | Kristi himmelfartsdag                                                   |
| Gud Søn (men: Guds søn)                                                  | Kristi/Jesu himmelfart                                                  |
| Guds enbårne (men: den Enbårne)                                          | lignelsen om x (den barmhjertige<br>samaritaner, den fortabte søn osv.) |
| Guds rige (men: Riget)                                                   | Loven (om GT-inddelingen)                                               |
|                                                                          | Mariæ bebudelsesdag                                                     |

Mekka (men: et mekka for ...)  
 Mellemøsten (men: mellemøstlige)  
 menneskesønnen (om den litterære  
 skikkelse fra den antikke jødedom)  
 Menneskesønnen (om Jesus)  
 Messias (om Jesus)  
 messias (om messias-skikkelser fra den  
 antikke jødedom; messiasser i pluralis)  
 middelhavsområdet  
 mishna (om de enkelte afsnit i Mishna)  
 Mishna (om tekstsamlingen)  
 modernisme(n)  
 Moseloven/moseloven  
 nadver  
 Nazaret (ikke Nazareth)  
 Nildalen  
 Nærorienten (men: nærorientalske)  
 pagtsbogen (2 Mos 21-23)  
 Paradis (men: et paradis)  
 Parakleten (om Helligånden)  
 pastoralbrevene (1 Tim, 2 Tim, Tit)  
 pave  
 pave X  
 Pentateuken (1-5 Mos)  
 pinse  
 pinsedag  
 platonisme(n)  
 postmodernisme(n)  
 Profeterne (om GT-inddelingen)  
 profeterne (om fx profeterne i efterreksilsk  
 tid)  
 protestantisme  
 påske  
 påskedag  
 Qumran  
 Qumran-ruller(ne)/-skrifter(ne)  
 rabbi

rabbi X  
 ramadan  
 reformationen/Reformationen  
 Riget (om Guds rige)  
 romerkatolicisme  
 Romerriget  
 sabbat  
 sabbatsår  
 saddukæerne  
 saddukæisme  
 Salomo (ikke Salomon)  
 Salomos tempel  
 sankthansaften  
 Satan (men: en satan)  
 senmodernisme(n)  
 shiaislam  
 Sinaj  
 skabelsen  
 Skriften (om Bibelen)  
 Skrifterne (om GT-inddelingen)  
 store bededag  
 sunniislam  
 synopsen (Matt, Mark, Luk)  
 Sønnen  
 Talmud  
 Tempelbjerget  
 templet  
 Toraen  
 Treenigheden  
 trinitarisk  
 Vorherre/Vor Herre  
 yom kippur  
 ypperstepræst  
 zeloterne  
 zelotisme  
 Ånden (men: Guds ånd)

## 2.3 Tegnsætning

Tegnsætningen skal være i overensstemmelse med gældende dansk retskrivningspraksis. Denne gennemgås ikke i det følgende, men der gives særlige og relevante eksempler.

### 2.3.1 Punktum

Der sættes ikke punktum i overskrifter.

Det afsluttende punktum kan også udelades i punktstillinger, men hvis punkterne er meget lange, anbefales det at sætte punktum til sidst. Hvis der sættes punktum efter et eller flere af punkterne, skal der sættes punktum efter alle punkter uanset længde.

### 2.3.2 *Komma*

På dansk kan man frit vælge, om man sætter startkomma eller ikke, så længe man er konsistent gennem hele teksten.

### 2.3.3 *Kolon*

En helsætning efter et kolon indledes med stort begyndelsesbogstav, mens en ledsætning eller en sætningsdel indledes med lille begyndelsesbogstav (jf. RO § 11.3)

Problemet er følgende: Vi har ikke set ham.

Problemet er som forventet: at vi ikke har set ham.

Der er meget lækker julemad: æbleskiver, flæskesteg og brunede kartofler.

Foran ord og udtryk som 'nemlig', 'for eksempel' og 'det vil sige' anvendes *ikke* kolon, men komma. Til gengæld kan et kolon erstatte et 'nemlig' eller 'det vil sige':

Han har boet i flere hovedstæder, nemlig Berlin, Oslo og New York.

Han har boet i flere hovedstæder: Berlin, Oslo og New York.

Jf. i øvrigt RO § 52.

### 2.3.4 *Semikolon*

Udover den almindelige anvendelse (jf. RO § 44) anvendes semikolon

(1) til at adskille to selvstændige dele i en parentes, fx et græsk/hebraisk ord og skriftstedsangivelse eller en skriftstedsangivelse og en redaktionel tilføjelse (men ikke et græsk/hebraisk ord og dets transskription, →3)

Johannes beskriver Jesus som Ordet (ὁ λόγος; Joh 1,1).

Markus nævner, at Jesus ikke tillod, "at nogen bar kar [σκεῦος, *skeuos*] over tempelpladsen" (Mark 11,16; egen oversættelse). Σκεῦος (*skeuos*) kan betyde flere ting.

(2) mellem skriftstedsangivelser fra flere forskellige kapitler

Mark 8,31; 9,31; 10,32-34.

(3) mellem flere litteraturhenvisninger i samme fodnote (→4).

### 2.3.5 *Bindestreg og tankestreg*

Vær opmærksom på, at der er forskel på en bindestreg (-) og en tankestreg (–), og at denne forskel er relevant, hvis der anvendes referencehåndteringsprogrammer.

En bindestreg bruges (jf. RO § 57)

(1) ved orddeling ifm. linjeskift

(2) i stedet for en fælles orddel

søn- og helligdage

(3) i sammensætninger med og afledninger af forkortelser

ph.d.-studerende, NT-forsker, GT-agtig

(4) i sammensætninger med taltegn og symboler

- 700-tallet, §-nummer
- (5) i sammensætninger med sidestillede led
  - Lolland-Falster, årsag-virknings-forhold, Nestle-Aland
- (6) i nogle fremmedsproglige sammensætninger
  - deja-vu, tête-à-tête
- (7) i gruppesammensætninger og -afledninger
  - væg til væg-tæppe, Peter Pan-agtig
- (8) i usædvanlige sammensætninger (for tydelighedens skyld)
  - stress-symptomer, synopsis-sammenstilling
- (9) i betydningen 'fra ... til'
  - side 24-25
  - København-Århus, mandag-fredag, 1 Mos-5 Mos. Alternativt bruges tankestreg og mellemrum: 1 Mos – 5 Mos

En tankestreg bruges derimod (jf. RO § 55)

- (1) mellem sætninger svarende til et nyt afsnit (bør ikke anvendes i brødteksten)
- (2) for at give en dramatisk effekt
  - Endelig tager Jesus bladet fra munden og fortæller sandheden – at han er Messias.
- (3) ved indskud og tilføjelser (bemærk at der ikke sættes fx kommaer efter tankestreger)
  - Da Zerubbabels tempel blev indviet, begyndte nogle – formentlig de ældre – at græde.
  - De græd måske – hvilket man godt ville kunne forstå – fordi det nyopførte tempel ikke havde det forrige tempels storhed.

På engelsk bruges bindestreger (*hyphens*) og tankestreger (*en dashes*) anderledes, hvilket for eksempel er vigtigt at være opmærksom på ved angivelse af engelske bogtitler; disse skal angives i overensstemmelse med bogens titelblad.

Vær tillige opmærksom på, at Zotero i overensstemmelse med *engelsk* retskrivning angiver sidetalsspænd med tankestreg (fx 24–26), hvilket dog ikke er tilladt på dansk (jf. ovenfor).

Løsningen er *ikke* at foretage en almindelig søg og erstat-kommando, da man så også erstatter de tankestreger, der faktisk skal være der (jf. ovenfor). I stedet åbnes (i Word) ”Avanceret søg og erstat” og fanen ”Erstat”. Nederst i venstre hjørne af vinduet åbnes indstillingerne og ”Brug jokertegn” afkrydses. Søg nu efter **([0-9])^0208([0-9])** og erstat med **\1-12**.

Denne kommando bør først anvendes, når manuskriptet er færdigt, da Zotero ikke er i stand til at opdatere referencer, hvor – er ændret til -.

### 2.3.6 Anførselstegn

Til dobbelte anførselstegn kan man på dansk anvende ”...”, „...”, “...” eller »...«, og det er primært et typografisk spørgsmål. Derimod kan man ikke anvende «...» på dansk. Det er vigtigt at være konsistent gennem hele teksten.

Hvis man også anvende enkelte anførselstegn, er det desuden vigtigt, at de svarer til de dobbelte. Hvis der anvendes "...", skal der altså også anvendes '...'.

Vær opmærksom på, at Zotero anvender "..." i nogle referencer. Hvis det ikke svarer til den valgte praksis, må det rettes manuelt eller med en søg og erstat-kommando når manuskriptet er færdigt.

Dobbelte anførselstegn anvendes ved citater fra andre kilder. Hvis der i et citat indgår et andet citat, placeres dette i enkelte anførselstegn, også selvom det i forlægget måtte være anført i dobbelte anførselstegn (anførselstegn er et typografisk element, som i et givent værk skal anvendes konsistent). Se hertil også 2.5.

Andersen skriver: "Da det begyndte at sne, udbrød drengen: 'Se, nu sner det!'".

I tilfælde, hvor man ikke citerer (direkte), men har brug for at vise, at et element i teksten adskiller sig fra den øvrige tekst, kan både dobbelte og enkelte anførselstegn anvendes. De enkelte anbefales dog.

I sætningen 'jøderne gjorde sig forskellige tanker om messias' skrives 'messias' med lille m.

Hos Matthæus betegner 'Himmeriget' og 'Guds rige' formentlig det samme.

Det anbefales at sætte al tegnsætning *efter* det afsluttende anførselstegn, medmindre der er tale om et spørgsmåls- eller udråbstegn, der hører til elementet i anførselstegn. I så fald afsluttes der ikke med punktum.

Hvornår kommer denne 'messias'?

Han svarede: "Min mor sidder oppe i æbletræet", men de kunne ikke se hende. Pludselig råbte hun: "Jeg er lige her!" (Bemærk, at udråbstegnet her overflødig gør et afsluttende punktum)

Johannes skriver: "I begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud".

Anførselstegn kan også anvendes til at tage afstand fra et element i teksten. Denne brug bør dog begrænses, og hvis elementet introduceres med et 'såkaldt' el.lign., skal der ikke anvendes anførselstegn.

Nielsens "akademiske" bog har store mangler.

Nielsens såkaldt akademiske bog har store mangler.

### 2.3.7 Parenteser

Firkantede parenteser [...] anvendes

(1) til at angive tilføjelser *inden i et citat*, fx redaktionelle tilføjelser eller angivelse af et eller flere ord på originalsproget

"[Johannes Døberens] far, Zakarias, blev fyldt med Helligånden og profeterede" (Luk 1,67).

"I begyndelsen var Ordet [ὁ λόγος]" (Joh 1,1). Men: Johannes beskriver Jesus som Ordet (ὁ λόγος; Joh 1,1).

(2) til at angive udeladelser i et citat (→2.3.8)

(3) til at angive rekonstruktioner i citater fra mangelfulde, antikke tekster (fx Dødehavsskrifterne eller inskriptioner).

I alle andre situationer anvendes almindelige, runde parenteser.

Hvis man citerer en tekst, der i forvejen indeholder firkantede parenteser, kan man med fordel skrive ”oprindelige parenteser” i litteraturhenvisningen.

Tegnsætning placeres *efter* parenteser, medmindre der er tale om et indrykket citat:

Jesus forudsagde sin lidelse, død og opstandelse flere gange (Mark 8,31; 9,31; 10,32-34).

Jesus forudsagde sin lidelse, død og opstandelse flere gange (Mark 8,31; 9,31; 10,32-34), men disciplene forstod det ikke.

Johannesevangeliet begynder med en poetisk tekst:

I begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud. Han var i begyndelsen hos Gud. Alt blev til ved ham, og uden ham blev intet til af det, som er. (Joh 1,1-3)

### 2.3.8 Udeladelsesprikker

Et citat kan forkortes ved hjælp af udeladelsesprikker i firkantede parenteser [...]. Vær opmærksom på, at der ikke er tale om tre punktummer i streg (...), men om et særskilt tegn. Word retter automatisk til dette, medmindre denne funktion er slået fra manuelt.

Når et citat forkortes, skal den oprindelige tegnsætning bevares.

Sætningen: Han købte et hus og en bil, men han var stadig ikke lykkelig

kan forkortes til: Han købte et hus [...], men han var stadig ikke lykkelig

men ikke til: Han købte et hus, [...] men han var stadig ikke lykkelig.

Passagen: Han kom til Odense. Han så en flot bil. Han købte bilen

kan forkortes til: Han kom til Odense. [...] Han købte bilen

men ikke til: Han kom til Odense [...]. Han købte bilen.

### 2.3.9 Apostrof

Vær opmærksom på at skelne mellem apostrof ’ og accent aigu (akut) ´. En accent skal altid placeres over en vokal, mens en apostrof bl.a. bruges til at angive genitiv på ord, der ender på s, z eller x. Se hertil RO § 6.

Traditionelt danner Jesus genitiven Jesu og Kristus genitiven Kristi, men formerne Jesus’ og Kristus’ er ikke forkerte. Andre græsk- og latinsk-inspirerede genitiver (Pauli, Jakobo, Marki) skal undgås. I Mosebøgerne og Moseloven anvendes Mose- dog som genitiv af Moses.

### 2.3.10 Tegnsætning i forbindelse med kursivering

Hvis en sætning sættes med kursiv, skal tegnsætningen i afsnittet naturligvis også være med kursiv, med mindre tegnsætning ikke hører til det kursiverede element.

Det store spørgsmål er nu: *Hvad i alverden er der sket?* (med kursiveret spørgsmålstegn)

Jeg tror, jeg har set *messias!* (og ikke: *messias!* med kursiveret udråbstegn)

Det samme gælder i forhold til bogtitler (→2.1.2):

Hvad mener Luther med skriftet *Om et kristenmenneskes frihed*? (Spørgsmålstegnet er ikke kursiveret, fordi det ikke er en del af titlen.)

Leif Andersen har skrevet bogen *Jamen, bad jeg da for lidt?*, som blandt andet handler om manglende bøttesvar. (Spørgsmålstegnet er kursiveret, kommaet er ikke.)

Hvis man vælger at fremhæve tekst ved hjælp af fed skrift, gælder der naturligvis det samme i forhold til den eventuelle efterfølgende tegnsætning.

#### 2.3.11 Tegnsætning i forbindelse med fodnotehenvisninger

Fodnotehenvisninger (fortløbende nummereret gennem hele manuskriptet) placeres i udgangspunktet *efter* tegnsætning (både kommaer, punktummer, udråbs- og spørgsmålstegn samt afsluttende anførselstegn og parenteser). Hvis henvisningen går på ét specifikt ord, placeres henvisningen umiddelbart efter dette ord, det vil sige før eventuel efterfølgende tegnsætning.

Om litteraturhenvisninger →4.

## 2.4 Tal

### 2.4.1 Romertal og arabiske tal

Hovedreglen er, at der anvendes arabiske tal overalt, også hvor forlægget bruger romertal. Undtaget fra denne regel er angivelse af sidetal fra indledningen af en bog, der i bogen er anført med romertal, angivelse af kolonner i antikke kilder (fx Dødehavsskrifterne →5.3; 6.2.6) og gengivelse af titler med romertal som en del af titlen. Hvis der anvendes romertal i et citat, skal de naturligvis også fastholdes.

### 2.4.2 Taltegn og talord

Tal op til og med ti skrives i udgangspunktet med talord, mens tal over ti i udgangspunktet skrives med taltegn.

Der er dog undtagelser fra denne regel, fx hvis tallet bruges sammen med en forkortelse ('2 kr.', ikke 'to kr.'), hvis der er tale om decimaltal ('6,5', ikke 'seks komma fem'), hvis der er tale om sidetal ('på side 2', ikke 'på side to'), og ikke mindst hvis et stort og et lille tal anvendes om samme kategori ('september måned indeholder 20 arbejdsdage foruden 5 lørdage', ikke '20 arbejdsdage foruden fem lørdage').

Sammensætninger med tal skrives med bindestreg ('25-årig'), mens afledninger skrives med apostrof ('50'erne').

Talspænd skal angives *enten* med tegn *eller* med ord, også når der er tale om årstal:

Fra 1848 til 1864 (og ikke: fra 1848-1864).

Mellem 1989 og 2001 (og ikke: mellem 1989-2001).

### 2.4.3 Forkortelse af sidetal og årstal

I angivelse af sidetal kan det sidste tal i et spænd forkortes efter følgende regler:

(1) Hvis første tal i spændet er under 100, skrives alle cifre altid: 1-3, 13-17, 70-75, 99-876.

(2) Hvis første tal i spændet er en ren 100'er, skrives alle cifre altid: 100-108, 500-508, 1100-1187.

(3) I alle andre tilfælde *med trecifrede tal* angives kun de ændrede cifre i det sidste tal: 101-8, 202-23, 113-33.

(4) I tilfælde *med firecifrede tal* må det sidste tal ikke bestå af tre cifre: 1456-78, 1698-1703 (og ikke 1698-703).

Det anbefales ikke at forkorte årstal. Skriv altså

1848-1864 (og ikke: 1848-64).

I 1960'erne og 1970'erne (og ikke: 1960'erne og -70'erne).

327-321 f.Kr. (og ikke: 327-21 f.Kr., medmindre det sidste årstal faktisk er 21 f.Kr.).

Det anbefales heller ikke at forkorte tal i skrifthenvvisninger. Skriv altså

Sl 119,143-165.

Ant 14.14.1-6 §370-393 (og ikke: §370-93, men heller ikke: Ant 14.14.1-14.14.6).

Ant 7.1.6-2.1 §39-52.

Romertal forkortes aldrig.

## 2.5 Citater

Når der citeres, er det tilladt at foretage følgende ændringer uden at gøre opmærksom på det:

Anførselstegn (både dobbelte og enkelte) må ændres, så det svarer til den typografiske praksis, der ellers anvendes.

Bindestreger og tankestreger må ændres, så det svarer til dansk retskrivning. I et engelsk citat må "that—however" fx ændres til "that – however".

Hvis citatet i forlægget indeholder et linjeskift, må det fjernes.

Fremhævning med fed, understreget eller versaler må ændres til kursiv.

Notehenvvisninger må fjernes. Hvis de bevares, kan citatet uanset længde med fordel sættes som et indrykket citat og noten som et efterfølgende indrykket citat med mindre skriftstørrelse (jf. CMS 13.7).

Derimod bør det undgås at ændre det afsluttende tegnsætning (hvorfor anførselstegn bør placeres *før* tegnsætning, →2.3.6), ligesom begyndelsesbogstaver heller ikke må ændres fra stort til lille eller omvendt, uden at der gøres opmærksom på det med en firkantet parentes, [K] eller [k]. Hvis det vil undgås, kan man enten ændre på opbygningen af sætningen eller forkorte/forlænge citatet, så det passer bedre i den tekst, man skriver.

Hvis en ældre retskrivning (fx hos Grundtvig eller Kierkegaard) moderniseres, skal det angives, fx med kommentaren "retskrivning moderniseret" eller "tilpasset moderne retskrivning" i fodnoten.

### 3 Græsk og hebraisk

#### 3.1 Introduktion

Til angivelse af tekst på græsk og hebraisk anbefales skrifttyperne *SBL Greek* henholdsvis *SBL Hebrew* fra Society of Biblical Literature.<sup>2</sup>

For begge sprog gælder det, at ordet i udgangspunktet skal anføres i opslagsformen, medmindre der er en særlig grund til at angive ordet i bøjet udgave. Det kan for eksempel være, hvis en ordforbindelse eller sætning gengives, eller hvis det er vigtigt for argumentationen, at ordet har den givne bøjning.

I nogle tilfælde kan det være relevant at transskribere/translitterere ikke-latinske alfabeter. I det følgende anføres kun en simpel transskription (med vægt på udtalen på dansk). Det anbefales at anvende de oprindelige alfabeter i stedet for komplekse translitterationer (med vægt på kildesprogets bogstaver og tegn).

Betoning angives almindeligvis ikke i transskriptioner.

Transskriptioner kursiveres altid.

Hvis det/de pågældende ord findes i den almindelige brødtekst, placeres transskriptionen i runde parenteser. Hvis det/de pågældende ord er angivet i en firkantet parentes i et citat (jf. 2.3.7), placeres transskriptionen i samme parentes efter et komma.

Markus nævner, at Jesus ikke tillod, "at nogen bar kar [σκεῦος, *skeuos*] over tempelpladsen" (Mark 11,16; egen oversættelse). Σκεῦος (*skeuos*) kan betyde flere ting.

#### 3.2 Græsk

##### 3.2.1 Accentuering

Når et græsk ord angives med græske bogstaver, skal accentueringen svare til opslagsformens eller den, der ville anvendes ved en absolut anvendelse. Det vil sige, at accenter udløst af enklitiske ord fjernes, ligesom accent grave (gravis) ændres til accent aigu (akut) i et ord, som angives uden den kontekst, der har affødt ændringen til accent grave.

I sætningen ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου (Mark 1,7) er den sidste accent i ἰσχυρότερός udløst af det enklitiske μου. Hvis konstruktionen ὁ ἰσχυρότερός μου anføres, fastholdes begge accenter, men hvis ἰσχυρότερός anføres alene, fjernes den sidste accent: ἰσχυρότερος.

Hvis konstruktionen ἀπὸ Ναζαρέτ τῆς Γαλιλαίας (Mark 1,9) anføres i sin helhed, fastholdes accenterne, som de står, men hvis Ναζαρέτ anføres alene, ændres accent grave til accent aigu: Ναζαρέτ.

##### 3.2.2 Transskription

|      |                                    |             |
|------|------------------------------------|-------------|
| A, α | <i>alfa</i>                        | A, <i>a</i> |
| B, β | <i>bēta</i>                        | B, <i>b</i> |
| Γ, γ | <i>gamma</i>                       | G, <i>g</i> |
| γγ   | <i>gamma + velar<br/>(ganelyd)</i> | <i>ng</i>   |
| γκ   |                                    | <i>nk</i>   |
| γξ   |                                    | <i>nks</i>  |
| γχ   |                                    | <i>nh</i>   |

<sup>2</sup> Disse kan findes på [sbl-site.org/educational/biblicalfonts.aspx](http://sbl-site.org/educational/biblicalfonts.aspx).

|        |                        |                                      |
|--------|------------------------|--------------------------------------|
| Δ, δ   | delta                  | D, d                                 |
| Ε, ε   | epsilon                | E, e                                 |
| Ζ, ζ   | zêta                   | Z, z                                 |
| Η, η   | êta                    | Ê, ê                                 |
| Θ, θ   | thêta                  | Th, th                               |
| Ι, ι   | iôta                   | I, i                                 |
| Κ, κ   | kappa                  | K, k                                 |
| Λ, λ   | lambda                 | L, l                                 |
| Μ, μ   | my                     | M, m                                 |
| Ν, ν   | ny                     | N, n                                 |
| Ξ, ξ   | ksi                    | Ks, ks                               |
| Ο, ο   | omikron                | O, o                                 |
| Π, π   | pi                     | P, p                                 |
| Ρ, ρ   | rho                    | R, r                                 |
| ρρ     | rho + rho              | rrh                                  |
| Ρ̣, ϱ̣ | rho med spiritus asper | Rh, rh                               |
| Σ, σ/ς | sigma                  | S, s                                 |
| Τ, τ   | tau                    | T, t                                 |
| Υ, υ   | ypsilon                | Y, y (som andenvokal i diftonger: u) |
| Φ, φ   | fi                     | F, f                                 |
| Χ, χ   | khi                    | Kh, kh                               |
| Ψ, ψ   | psi                    | Ps, ps                               |
| Ω, ω   | ômega                  | Ô, ô                                 |

*Spiritus lenis* transskriberes ikke. *Spiritus asper* transskriberes med h.  
*Iôta subscriptum* transskriberes ikke i koiné-græsk.

### 3.3 Hebraisk og aramæisk

#### 3.3.1 Accentuering og vokalisering

Når et hebraisk/aramæisk ord angives med hebraiske tegn, angives de masoretiske accenttegn ikke, ligesom et ord i udgangspunktet aldrig anføres i sin pausalform.

Ved anførelse af verbal-rødder angives vokalerne ikke.

I Es 2,3 beskrives det, hvordan Herrens belæring (תּוֹרָה) skal udgå (יֵצֵא) fra Zion.

#### 3.3.2 Transskription

| Konsonanter |        |                     |
|-------------|--------|---------------------|
| א           | 'alef  | ' eller udelad      |
| ב           | bet    | b (efter vokal: v)  |
| ג           | gimel  | g                   |
| ד           | dalê't | d                   |
| ה           | he     | h                   |
| ו           | waw    | w                   |
| ז           | zajin  | z                   |
| ח           | khet   | kh                  |
| ט           | tet    | t                   |
| י           | yod    | y                   |
| כ/ך         | kaf    | k (efter vokal: kh) |
| ל           | lamêd  | l                   |

|     |       |                             |
|-----|-------|-----------------------------|
| מ/ם | mem   | m                           |
| נ/ן | nun   | n                           |
| ס   | samēk | s                           |
| ע   | 'ajin | ' (NB: ikke ') eller udelad |
| פ/ף | pe    | p (efter vokal: f)          |
| צ/ץ | tsadi | ts                          |
| ק   | qof   | q                           |
| ר   | resh  | r                           |
| ש   | sin   | s                           |
| שׁ  | shin  | sh                          |
| ת   | taw   | t                           |

| Vokaler og vokalforbindelser |                              |    |
|------------------------------|------------------------------|----|
| -                            | patakh                       | a  |
| אֲ                           | patakh + 'alef               |    |
| הֲ                           | patakh + he                  |    |
| אָ                           | qamēts                       | a  |
|                              | qamēts qatan (qamēts khatuf) | o  |
| אֱ                           | qamēts + 'alef               | a  |
| הֱ                           | qamēts + he                  |    |
| אוֹ                          | qamēts + jod + waw           | aw |
| עֲ                           | tsere                        | e  |
| אִ                           | tsere + jod                  |    |
| אֵ                           | tsere + 'alef                |    |
| הֵ                           | tsere + he                   |    |
| יִ                           | khirēq                       | i  |
| אֵי                          | khirēq + jod                 |    |
| וֹ                           | kholēm                       | o  |
| אִי                          | kholēm male                  |    |
| אֵו                          | kholēm + 'alef               |    |
| הֵו                          | kholēm + he                  |    |
| וּ                           | qibbuts                      | u  |
| אִי                          | shuruq                       |    |
| אֵי                          | shuruq + 'alef               |    |
| הֵי                          | shuruq + he                  |    |
| וְ                           | segol                        | ē  |
| אִי                          | segol + jod                  |    |
| אֵי                          | segol + 'alef                |    |
| הֵי                          | segol + he                   |    |

|   |                      |                                                            |
|---|----------------------|------------------------------------------------------------|
| ִ | <i>shewa</i>         | e eller intet<br>(afhængigt af om<br>det udtales eller ej) |
| ַ | <i>khatēf patakh</i> | <i>a</i>                                                   |
| ֶ | <i>khatēf segol</i>  | <i>ē</i>                                                   |
| ֹ | <i>khatēf qamēts</i> | <i>o</i>                                                   |

NB: Hvis et finalt ה har *mappiq* (ֿ), transskriberes det med *h*, fx אישה *'ishah* (hendes mand), i modsætning til אישה *'isha* (kvinde).

### 3.3.3 *Dagesh og fordoblinger*

Konsonanter med *dagesh forte* fordobles også i transskriptionen, undtagen hvis der er tale om צ (*ts*) eller ש (*sh*).

Fordobling af første konsonant efter den bestemte artikel gengives ikke.

ד (*d*), ג (*g*) og ת (*t*) transskriberes ens, uanset om de har *dagesh lene* eller ej, hvorimod ב, כ og פ transskriberes med henholdsvis *b/v*, *k/kh* og *p/f*, afhængigt af, om de har *dagesh lene* eller ej.

En *begadkefat*-konsonant med *dagesh forte* transskriberes altid som en fordoblet lukkelyd, dvs. *bb*, *gg*, *dd*, *kk*, *pp* og *tt*.

## 4 Litteraturhenvisninger og litteraturlister

### 4.1 Introduktion

Den praksis, der angives her, gælder for henvisninger til moderne værker, hvor der i udgangspunktet (kan) henvises til sidetal. For henvisninger til antikke værker og teologihistoriske hovedværker, se →5.

Litteraturhenvisninger placeres i fodnoter og følger den praksis, der er angivet i *The SBL Handbook of Style* (2. udg.), dog tilpasset dansk retskrivning. En .csl-fil til anvendelse i referencehåndteringsprogrammer kan rekvireres/downloads.

### 4.2 Regler

#### 4.2.1 Informationernes rækkefølge

Informationerne i en litteraturhenvisning skal i udgangspunktet stå i følgende rækkefølge (ikke alle informationer er relevante i alle tilfælde):

|                                                                                                                       |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Forfatter(e) – eller redaktør(er), hvis der ikke er nogen forfatter                                                   |
| Titel på artikel eller kapitel                                                                                        |
| Bogens eller tidsskriftets fulde titel                                                                                |
| Redaktør og/eller oversætter                                                                                          |
| Udgave, hvis ikke første                                                                                              |
| Antal bind, hvis der henvises til et flerbindsværk i sin helhed; ellers nummer og titel på det bind, der henvises til |
| Serie og/eller bind-nummer (ved tidsskrifter)                                                                         |
| Udgivelsessted (by og forlag)                                                                                         |
| Udgivelsestidspunkt                                                                                                   |
| Bind-nummer og sidetal (på litteraturlisten står dette før bogens titel)                                              |
| Evt. oplysninger vedr. elektroniske ressourcer                                                                        |

#### 4.2.2 Personnavn eller ophav

Hvis en forfatter eller redaktør er kendte under sine initialer, anføres disse (fx N. T. Wright, ikke Nicholas Thomas Wright) med punktummer og mellemrum.

Hvis der er flere referencer til samme forfatter, og forfatteren i det ene citerede værk anvender initialer, men i det andet ikke anvender initialer, skal navnet angives ens alle gange. Stavemåden uden initialer anbefales (jf. CMS 14.73).

Hvis en forfatter har skiftet (efter)navn, skal de forskellige stavemåder derimod fastholdes (jf. CMS 14.82).

For antikke navne gælder, at den almindelige, danske stavemåde skal følges (Augustin, ikke Augustinus/Augustine; Hieronymus, ikke Jerome). Det gælder naturligvis ikke i fx engelsksprogede titler eller citater.

Der anvendes aldrig &-tegn mellem flere forfattere, heller ikke hvor det måtte være anvendt på titelbladet.

Hvor det ud fra konteksten er tydeligt, hvem forfatteren er, kan denne information udelades.

Asger Chr. Højlund har tidligere skrevet en introduktion til Kevin Vanhoozers forfatterskab ("En ny dogmatik? Præsentation af Kevin J. Vanhoozer", *DTTK* 48, nr. 3 (2021): 263-73).

I de tilfælde hvor et navn indeholder partikler som 'de', 'van', 'von', 'el' eller 'le', gælder det, at partiklerne regnes med til efternavnet.

Adolf von Harnack; von Harnack

Forkortelser som 'Jr.' og 'Sr.' eller tal som 'III' eller '3.' behandles som en del af navnet, men angives ikke, når kun efternavnet angives (fx anden gang der henvises til et værk af pågældende forfatter).

Hvis værket er udgivet af en institution el.lign., anføres denne som ophav på forfatterens plads.

#### 4.2.3 Titel

Ved første henvisning og på litteraturlisten skal værkets fulde titel og undertitel angives. De to skal adskilles af et kolon, undtagen i de tilfælde, hvor første del af titlen slutter med et udråbs- eller spørgsmålstegn.

Bonhoeffer, Dietrich. *Widerstand und Ergebung: Briefe und Aufzeichnungen aus der Haft*. Redigeret af Christian Gremmels, Eberhard Bethge og Renate Bethge. DBW 8. Gütersloh: Chr. Kaiser, 1998.

Bird, Michael F. *Are You the One Who Is to Come? The Historical Jesus and the Messianic Question*. Grand Rapids: Baker Academic, 2009.

Hvis et værk har to undertitler, adskilles de to med semikolon.

Anden gang et værk nævnes, bør en kortere titel anvendes. Det kan enten være første del af titlen eller en kortere del af hovedtitlen. Ordstillingen må ikke ændres. I de to nævnte eksempler anbefales

*Widerstand und Ergebung*.

*Are You the One Who Is to Come?*, *Are You the One* eller *The One Who Is to Come*.

Som forkortet titel anbefales en formulering, der sprogligt set giver mening (altså ikke *Are* eller *Come* for den nævnte Bird-bog). Hvis titlens sprog anvender kasus, må den forkortede titel ikke bestå af ord, der er styret i kasus af et udeladt ord. *Das jüdische Volk im Zeitalter des Zweiten Tempels* må fx ikke forkortes til *Zweiten Tempels*, men bør forkortes til *Jüdische Volk*.

På engelsk skrives alle betydningsbærende ord med stort i titler og overskrifter. Det skal fastholdes, når engelske titler anføres. På dansk anvendes en lignende praksis ikke i udgangspunktet, og især ikke i lange titler (jf. RO § 12.9).

Der anvendes aldrig &-tegn i titler, heller ikke hvor det måtte være anvendt på titelbladet.

Titler på bøger (herunder flerbindsværker) og tidsskrifter sættes med kursiv (det gælder også, hvis de nævnes i brødteksten, →2.1.2). Titler på serier sættes med almindelige typer. Titler på tidsskriftsartikler sættes i anførselstegn (jf. eksemplerne i 4.3).

#### 4.2.4 Udgiver og udgivelsessted

Ved angivelse af forlag/udgiver bør ord som 'Forlag', 'Press' og 'Publishing Company' udelades, undtagen ved universitetsforlag ('Aarhus Universitetsforlag', 'Baylor University Press') og i tilfælde, hvor der ville opstå forvirring eller tvetydigheder (fx ved forlaget 'Free Press').

Hvis forlagets navn indeholder &-tegn, fastholdes dette.

Forlag opkaldt efter grundlæggeren bør angives ved dennes efternavn alene ('Eerdmans', i stedet for 'Wm. B. Eerdmans' og 'Em. B. Eerdmans Publishing Company', men ikke 'Luther' i stedet for 'Martin Luther Forlag').

Som udgivelsessted angives forlagets hjemby ved bogens udgivelse. Bemærk, er det ikke nødvendigvis er samme sted som trykkeriet har hjemme.

I nogle tilfælde er det relevant efter en amerikansk by at angive en forkortelse for delstaten. Se hertil listen i SBLHS § 6.1.4.1. jf. § 8.1.1. Det er vigtigt at være konsistent i dette tilfælde.

#### 4.2.5 *Årstal*

Som udgivelsesår angives årstallet for pågældende udgave (ikke oplag). Hvor der er tale om et standardværk eller en historisk udgivelse, kan det oprindelige udgivelsesår angives i skarpe parenteser før det faktiske udgivelsesår.

Hvis der i værket ikke er anført et udgivelsesår, anvendes forkortelsen u.å. (uden årstal).

#### 4.2.6 *Udgave*

At en bog er 1. udgave, angives kun i tilfælde, hvor det har særlig relevans – fx i en historisk sammenligning mellem flere udgaver af samme bog.

Oplysninger om udgaver anføres altid på dansk og forkortes efter følgende praksis: udg. = udgave (*edition*), rev. = revideret (*revised*), udv. = udvidet (*enlarged*), genudg. = genudgivet (*reprint*).

Oplysninger om oplag (*printing/impression* på engelsk) angives ikke.<sup>3</sup>

Værker skal angives med årstallet for pågældende *udgave*, ikke pågældende oplag.

Hvis en paperback-udgave er fuldstændig identisk med den forudgående hardback-udgave hvad angår indhold og sidetal, kan oplysningerne fra hardback-udgaven anvendes. Dette gælder dog ikke, hvis paperback-udgaven er anført som 2. udgave.

#### 4.2.7 *Sidetal*

Sidetal skal altid angives nøjagtigt. Brug ikke forkortelserne f. eller ff.

Hvis der henvises til en tidsskriftartikel eller en artikel i en antologi i sin helhed (dvs. uden angivelse af specifikke sidetal), angives de fuldstændige sidetal for artiklen (jf. eksemplerne herunder).

Hvis der angives flere sidetal og/eller sidetalsspænd i samme reference, skal disse adskilles med komma og mellemrum.

Robert L. Brawley, *Text to Text Pours Forth Speech: Voices of Scripture in Luke-Acts*, Indiana Studies in Biblical Literature (Bloomington: Indiana University Press, 1995), 9-10, 13-14, 26.

Se i øvrigt →2.4.2.

#### 4.2.8 *Elektroniske ressourcer*

Hvis en ressource er tilgængelig online og almindeligvis ikke kan tilgås fysisk, skal ressourcens URL eller DOI-nummer angives. Vær opmærksom på at undgå automatisk orddeling i URL'er. Hvis en URL skal deles, skal det ske *før* skråstreger, bindestreger og/eller punktummer og *uden* anvendelse af bindestreg.

---

<sup>3</sup> På tysk bruges *Auflage* om både udgave og oplag, og da må man vurdere, om der er tale om fx 2. udgave eller 2. oplag af 1. udgave.

www.forlagetsemper.dk/om  
-os/vores-produkter

eller: www.forlagetsemper.dk/om-os  
/vores-produkter

Desuden bør URL'er angives uden det indledende https:// og uden overflødige strenge indledt med spørgsmålstegn og/eller og-tegn. Hvis et link eksempelvis er åbnet fra Facebook, vil det typisk slutte med en informationsstreng, der indledes med ?fbclid=. Den skal slettes.

Det er *ikke* nødvendigt at angive, hvornår ressourcen er tilgået, da denne information er af begrænset værdi og umulig at verificere (CMS 14.12).

#### 4.2.9 Litteraturliste

Strengt taget er det ikke nødvendigt med en komplet litteraturliste, når man løbende henviser til sine kilder med det her anførte fodnote-baserede system, men det anbefales af hensyn til læsernes mulighed for hurtigt at tilgå alle de bibliografiske oplysninger.

Litteraturlisten skal ordnes alfabetisk efter forfatternes efternavn. Hvis der listes flere værker af samme forfatter, ordnes disse alfabetisk efter titel.

Hvis der anvendes *author-date*-referencer, sorteres flere værker af samme forfatter kronologisk, jf. afsnit 4.5.1.

#### 4.2.10 'Ibid.', 'idem.', 'op. cit.' og 'loc. cit.'

Forkortelserne *op. cit.* og *loc. cit.* skal ikke bruges, da de er både uhensigtsmæssige for læseren og potentielt misvisende (jf. CMS 14.36).

Forkortelserne *ibid.* og *idem.* bør ikke bruges, da de ikke nødvendigvis er pladsbesparende og potentielt kan forvirre læseren (jf. CMS 14.34-35). I stedet bør der anvendes forkortede titler (→4.2.3 og eksemplerne herunder). Alternativt kan der anvendes *author-only reference* (jf. CMS 14.34).

### 4.3 Eksempler

#### 4.3.1 Introduktion

I det følgende gives eksempler på litteraturhenvisninger i fodnote første gang, fodnote anden gang og på litteraturlisten.

Et referencehåndteringsprogram som Zotero anbefales *på det kraftigste*. Hvis posterne oprettes som de rigtige typer her, bliver litteraturhenvisningerne også i udgangspunktet korrekte. En kritisk gennemlæsning er dog stadig nødvendig.

Vær opmærksom på, at de kommaer, der adskiller de enkelte led i litteraturhenvisningen, fungerer som almindelige parentetiske kommaer. Derfor skal en litteraturhenvisning, som indgår i en almindelig sætning, altid efterfølges af et komma (alternativt kolon eller semikolon), uanset om der er angivet sidetal eller ej. Semikolon bruges desuden til at adskille flere litteraturhenvisninger i samme fodnote. Hvis litteraturhenvisningen afslutter sætningen eller hele fodnoten, anvendes punktum, ligesom der anvendes punktum på litteraturlisten efter hver værkangivelse.

I Michael Agerbo Mørch og Jens Bruun Kofoed, *Hør Herrens ord: Indledning til gammeltestamentlig profeti* (Fredericia: Kolon, 2018), gives en introduktion til profetismen som fænomen.

#### 4.3.2 En bog med én forfatter

Niels Peter Lemche, *Det gamle Israel: Det israelitiske samfund fra sammenbruddet af bronzalderkulturen til hellenistisk tid* (Århus: Anis, 1995), 21.

Lemche, *Det gamle Israel*, 22.

Lemche, Niels Peter. *Det gamle Israel: Det israelitiske samfund fra sammenbruddet af bronzalderkulturen til hellenistisk tid*. Århus: Anis, 1995.

#### 4.3.3 En bog med to eller tre forfattere

Michael Agerbo Mørch og Jens Bruun Kofoed, *Hør Herrens ord: Indledning til gammeltestamentlig profeti* (Fredericia: Kolon, 2018), 90.

Mørch og Kofoed, *Hør Herrens ord*, 91.

Mørch, Michael Agerbo, og Jens Bruun Kofoed. *Hør Herrens ord: Indledning til gammeltestamentlig profeti*. Fredericia: Kolon, 2018.

Vær opmærksom på, at man på engelsk anvender opremsningskomma før 'and' (fx 'Anderson, Schmith, and Robinson'). På dansk skal dette angives som 'Anderson, Schmith og Robinson'.

#### 4.3.4 En bog med flere end tre forfattere

Bruce C. Birch m.fl., *A Theological Introduction to the Old Testament* (Nashville: Abingdon, 1999), 80.

Birch m.fl., *Theological Introduction*, 91.

Birch, Bruce C., Walter Brueggemann, Terence E. Fretheim og David L. Petersen. *A Theological Introduction to the Old Testament*. Nashville: Abingdon, 1999.

#### 4.3.5 En oversat bog

Pinchas Lapide, *Jøder og kristne: Udfordring til dialog*, oversat af Ruth Plum (København: Niels Steensen, 1977), 14.

Lapide, *Jøder og kristne*, 20.

Lapide, Pinchas. *Jøder og kristne: Udfordring til dialog*. Oversat af Ruth Plum. København: Niels Steensen, 1977.

Bemærk venligst, at dette kun gælder for moderne oversatte bøger, ikke for antikke værker (→5). Hvis der henvises til en oversat tekstsamling som helhed, og denne ikke har nogen redaktør(er), men kun oversætter(e), angives denne dog som

Jørgen Ledet Christiansen og Helge Kjær Nielsen, overs., *Nytestamentlige apokryfer* (København: Det Danske Bibelselskab, 2002), 45-67.

Christiansen og Nielsen, *Nytestamentlige apokryfer*, 78-90.

Christiansen, Jørgen Ledet, og Helge Kjær Nielsen, overs. *Nytestamentlige apokryfer*. København: Det Danske Bibelselskab, 2002.

Henvisninger til de enkelte skrifter i denne tekstsamling skal dog følge eksemplerne i kapitel 5.

#### 4.3.6 *En bog med én redaktør*

Gunnar Neegaard (red.), *Logos og Dharma: Religioner, livssyn og etikk* (Bergen: Fagbokforlaget, 2006), 45.

Neegaard, *Logos og Dharma*, 76.

Neegaard, Gunnar, red. *Logos og Dharma: Religioner, livssyn og etikk*. Bergen: Fagbokforlaget, 2006.

#### 4.3.7 *En bog med to eller tre redaktører*

Max Botner, Justin Harrison Duff og Simon Dürr (red.), *Atonement: Jewish and Christian Origins* (Grand Rapids: Eerdmans, 2020), 75.

Botner, Duff og Dürr, *Atonement*, 80.

Botner, Max, Justin Harrison Duff, og Simon Dürr, red. *Atonement: Jewish and Christian Origins*. Grand Rapids: Eerdmans, 2020.

#### 4.3.8 *En bog med flere end tre redaktører*

Craig G. Bartholomew m.fl. (red.), *Out of Egypt: Biblical Theology and Biblical Interpretation*, Scripture and Hermeneutics Series 5 (Milton Keynes: Paternoster Press, 2004), 70.

Bartholomew m.fl., *Out of Egypt*, 80.

Bartholomew, Craig G. m.fl., red. *Out of Egypt: Biblical Theology and Biblical Interpretation*. Scripture and Hermeneutics Series 5. Milton Keynes: Paternoster Press, 2004.

#### 4.3.9 *En artikel i en antologi*

James H. Charlesworth, "Can We Discern the Composition Date of the Parables of Enoch?", i *Enoch and the Messiah Son of Man: Revisiting the Book of Parables*, redigeret af Gabriele Boccaccini (Grand Rapids: Eerdmans, 2007), 452.

Charlesworth, "The Composition Date of the Parables of Enoch", 454.

Charlesworth, James H. "Can We Discern the Composition Date of the Parables of Enoch?" Side 450-68 i *Enoch and the Messiah Son of Man: Revisiting the Book of Parables*. Redigeret af Gabriele Boccaccini. Grand Rapids: Eerdmans, 2007.

Vær opmærksom på at referencehåndteringsprogrammer ikke nødvendigvis anvender de anbefalede anførselstegn (jf. 2.3.6) og bindestreger (jf. 2.3.5).

Hvis der ved første henvisning til en artikel ikke angives specifikke sidetal, angives artiklens fulde sidetal (i dette tilfælde 450-68).

Hvis der siden henvises til en anden artikel i samme antologi, anføres kun kortfattede oplysninger om redaktøren/redaktørerne (dette må almindeligvis rettes manuelt). På litteraturlisten angives dog alle oplysninger.

Helge S. Kvanvig, "The Son of Man in the Parables of Enoch", i Boccacini, *Enoch and the Messiah Son of Man*, 179-215.

4.3.10 *En artikel i en artikelsamling af samme forfatter*

Jeppe Bach Nikolajsen, "Kirkens stemme i et pluralistisk samfund", i *Kirkens rolle i et pluralistisk samfund*, af Jeppe Bach Nikolajsen (Fredericia: Kolon, 2017), 100.

Nikolajsen, "Kirkens stemme i et pluralistisk samfund".

Nikolajsen, Jeppe Bach. "Kirkens stemme i et pluralistisk samfund". Side 90-109 i *Kirkens rolle i et pluralistisk samfund*. Af Jeppe Bach Nikolajsen. Fredericia: Kolon, 2017.

Hvis der ved første henvisning til en artikel ikke angives specifikke sidetal, angives artiklens fulde sidetal (i dette tilfælde 90-109).

4.3.11 *En introduktion, et forord eller et efterskrift af en anden forfatter end bogens forfatter(e)*

Peter Lodberg, efterskrift til *Kirkens rolle i et pluralistisk samfund*, af Jeppe Bach Nikolajsen (Fredericia: Kolon, 2017), 158.

Lodberg, efterskrift, 159.

Lodberg, Peter. Efterskrift til *Kirkens rolle i et pluralistisk samfund*. Af Jeppe Bach Nikolajsen. Fredericia: Kolon, 2017.

Hvis introduktionen, forordet eller efterskriftet har sin egen titel, angives den/det som

G. K. Beale, "The End Starts at the Beginning", i *Making All Things New: Inaugurated Eschatology for the Life of the Church*, af Benjamin L. Gladd og Matthew S. Harmon (Grand Rapids: Baker Academic, 2016), 6.

Beale, "The End Starts at the Beginning", 10.

Beale, G. K. "The End Starts at the Beginning". Side 3-14 i *Making All Things New: Inaugurated Eschatology for the Life of the Church*. Af Benjamin L. Gladd og Matthew S. Harmon. Grand Rapids: Baker Academic, 2016.

Hvis der ved første henvisning til en artikel ikke angives specifikke sidetal, angives artiklens fulde sidetal (i dette tilfælde 3-14).

4.3.12 *En genudgivelse eller revideret udgave*

Shaye J. D. Cohen, *From the Maccabees to the Mishnah*, 2. udg. (Louisville: Westminster John Knox, 2006), 59.

Cohen, *From the Maccabees to the Mishnah*, 60.

Cohen, Shaye J. D. *From the Maccabees to the Mishnah*. 2. udg. Louisville: Westminster John Knox, 2006.

Scot McKnight, *The King Jesus Gospel: The Original Good News Revisited*, rev. udg. (Grand Rapids: Zondervan, 2016), 34.

McKnight, *The King Jesus Gospel*, 67.

McKnight, Scot. *The King Jesus Gospel: The Original Good News Revisited*. Rev. udg. Grand Rapids: Zondervan, 2016.

Niels Nøjgaard (red.), *De reformatoriske hovedskrifter*, Luthers Skrifter i Udvalg 1 (København: Gad, 1962; genudg. København: Eksistensen, 2017).

Nøjgaard, *De reformatoriske hovedskrifter*.

Nøjgaard, Niels, red. *De reformatoriske hovedskrifter*. Luthers Skrifter i Udvalg 1. København: Gad, 1962. Genudg. København: Eksistensen, 2017.

#### 4.3.13 *En bog under udgivelse*

Hans Hansen, *Bogen der aldrig blev færdig: En livsvandring på papir* (Aarhus: Eget forlag, under udgivelse), 210-60.

Hansen, *Bogen der aldrig blev færdig*, 450.

Hans Hansen. *Bogen der aldrig blev færdig: En livsvandring på papir*. Aarhus: Eget forlag, under udgivelse.

Hvis der endnu ikke er indgået endelig aftale med et forlag, betegnes værket som 'uudgivet manuskript'.

#### 4.3.14 *Et flerbindsværk*

Leif Andersen, *Teksten og tiden: En midlertidig bog om forkyndelsen*, Menighedsfakultetets Videnskabelige Serie 10, 2 bd. (København: Fredericia, 2006), 2:23-25.

Andersen, *Teksten og tiden*, 2:127.

Andersen, Leif. *Teksten og tiden: En midlertidig bog om forkyndelsen*. Menighedsfakultetets Videnskabelige Serie 10. 2 bd. København: Fredericia, 2006.

Hvis et bind i værket har en selvstændig titel, refereres dette således:

Hjalmar Holmquist og Jens Nørregaard, *Oldtid og middelalder*, bd. 1 af Kirkehistorie, fotografisk genoptryk af 3. udg. (København: Schultz, 1992), 90.

Holmquist og Nørregaard, *Oldtid og middelalder*, 96.

Holmquist, Hjalmer, og Jens Nørregaard. *Oldtid og middelalder*. Bd. 1 af Kirkehistorie. Fotografisk genoptryk af 3. udg. København: Schultz, 1992.

#### 4.3.15 *Et værk i en serie*

Peter Schäfer, *Der Bar Kokhba-Aufstand: Studien zum zweiten jüdischen Krieg gegen Rom*, TSAJ 1 (Tübingen: Mohr, 1981), 30-47.

Schäfer, *Der Bar Kokhba-Aufstand*, 60-81.

Schäfer, Peter. *Der Bar Kokhba-Aufstand: Studien zum zweiten jüdischen Krieg gegen Rom*. TSAJ 1. Tübingen: Mohr, 1981.

Hvis titlen på en serie forkortes, skal forkortelsen angives på forkortelseslisten.

#### 4.3.16 *En e-bog uden sidetal*

Der henvises til e-bøger på samme måde som trykte bøger af samme type. Hvis der henvises til en e-bog i PDF-format, som er identisk med den trykte bog, er det ikke nødvendigt at angive, at man har anvendt en e-bog.

Hvis e-bogen ikke har faste sidetal, kan man henvise til kapitel- og afsnitoverskrifter.

Hvis e-bogen er tilgængelig på internettet, angives URL eller DOI.

#### 4.3.17 *En tidsskriftsartikel*

Asger Chr. Højlund, "En ny dogmatik? Præsentation af Kevin J. Vanhoozer", *DTTK* 48, nr. 3 (2021): 263.

Højlund, "En ny dogmatik?", 267.

Højlund, Asger Chr. "En ny dogmatik? Præsentation af Kevin J. Vanhoozer". *DTTK* 48, nr. 3 (2021): 263-73.

Hvis titlen på et tidsskrift forkortes, skal forkortelsen angives på forkortelseslisten.

Hvis der ved første henvisning til en artikel ikke angives specifikke sidetal, angives artiklens fulde sidetal (i dette tilfælde 263-73).

#### 4.3.18 *En anmeldelse*

Kurt Christensen, anmeldelse af *Gud & miljøet: Hva sier Bibelen?* af Kjell Arne Norum, *DTTK* 48, nr. 3 (2021): 288.

Christensen, anmeldelse af *Gud & miljøet* (af Norum), 287.

Christensen, Kurt. Anmeldelse af *Gud & miljøet: Hva sier Bibelen?* af Kjell Arne Norum. *DTTK* 48, nr. 3 (2021): 287-88.

Hvis anmeldelsen har en selvstændig titel, behandles den som en almindelig tidsskriftsartikel (4.3.17).

Hvis der ved første henvisning til en artikel ikke angives specifikke sidetal, angives artiklens fulde sidetal (i dette tilfælde 287-88).

#### 4.3.19 *En artikel i et opslagsværk eller leksikon*

Craig A. Evans, "Messianism", *DNTB* 700.

Evans, "Messianism", 703.

Evans, Craig A. "Messianism". *DNTB* 698-707.

Victor P. Hamilton, "מִשְׁכָּן", *NIDOTTE* 1:261-62.

Hamilton, "דָּוָד I", 1:263.

Hamilton, Victor P. "דָּוָד I". Side 260-64 i bd. 1 af *NIDOTTE*. Redigeret af Willem A. VanGemenen. Grand Rapids: Zondervan, 1997.

Hvis titlen på et opslagsværk eller leksikon forkortes, skal forkortelsen angives på forkortelseslisten. Desuden bør de bibliografiske oplysninger (redaktør, forlag, udgivelsessted og udgivelsesår) angives på forkortelseslisten.

Hvis der ved første henvisning til en artikel i et opslagsværk eller leksikon ikke angives specifikke sidetal, angives artiklens fulde sidetal (i disse tilfælde 698-707 hhv. 260-64).

#### 4.3.20 *Et ordbogsopslag*

Ved ordbogsopslag angives både ved første og senere henvisninger ordbogen (evt. ved en forkortelse anført på forkortelseslisten, →6.3), forkortelsen s.v. (*sub verbo*) og opslagsordet (samt evt. underinddelte betydninger).

En ordbog som L&N (Louw-Nida) er inddelt i nummererede emneord, og disse skal anvendes til henvisninger.

HALOT, s.v. "חָקַר".

BDAG, s.v. "καί 2gb".

L&N 6.10. (NB: her anvendes ikke s.v.)

På litteraturlisten anføres ordbogen blot under dens udgivere.

Koehler, Ludwig, Walter Baumgartner, og Johann J. Stamm, red. *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. Oversat af Mervyn E. J. Richardson. 5 bd. Leiden: Brill, 2000.

Danker, Frederick W. m.fl., red. *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*. 3. udg. Chicago: University of Chicago Press, 2000.

Louw, Johannes P., og Eugene A. Nida, red. *Greek-English Lexicon of the New Testament: Based on Semantic Domains*. 2. udg. New York: United Bible Societies, 1989.

#### 4.3.21 *En avisartikel*

Vibe Lønstrup og Jacob Weinkouff Hansen, "Corona har også sat positive aftryk på konfirmationen", *Kristeligt Dagblad*, 28. april 2022, 4.

Lønstrup og Hansen, "Corona har også sat positive aftryk på konfirmationen".

Lønstrup, Vibe, og Jacob Weinkouff Hansen. "Corona har også sat positive aftryk på konfirmationen". *Kristeligt Dagblad*, 28. april 2022: 4.

En signeret leder kan både anføres med og uden forfatter.

"Udhul ikke værdien af en undskyldning", leder, *Kristeligt Dagblad*, 28. april 2022, 11.

"Udhul ikke værdien af en undskyldning", 11.

*Kristeligt Dagblad*. "Udhul ikke værdien af en undskyldning". Leder. 28. april 2022: 11.

Morten Rasmussen, "Udhul ikke værdien af en undskyldning", leder, *Kristeligt Dagblad*, 28. april 2022, 11.

Rasmussen, "Udhul ikke værdien af en undskyldning", 11.

Rasmussen, Morten. "Udhul ikke værdien af en undskyldning". *Kristeligt Dagblad*, 28. april 2022: 11.

#### 4.3.22 *Et debatindlæg i en avis*

Thomas Rasmussen, "Sandsynligheden sagde, at min hustru og søn ville dø", kronik, *Kristeligt Dagblad*, 28. april 2022, 10.

Rasmussen, "Sandsynligheden sagde, at min hustru og søn ville dø", 10.

Rasmussen, Thomas. "Sandsynligheden sagde, at min hustru og søn ville dø". *Kristeligt Dagblad*, 28. april 2022: 10.

Cecilia Decara, "Mere undervisning i børns rettigheder", læserbrev, *Kristeligt Dagblad*, 28. april 2022, 11.

Decara, "Mere undervisning i børns rettigheder", 11.

Decara, Cecilia. "Mere undervisning i børns rettigheder". Læserbrev. *Kristeligt Dagblad*, 28. april 2022: 11.

#### 4.3.23 *En online magasinartikel eller et blogindlæg*

N. T. Wright, "How the Christmas Stories Call the Church to a Different Vision", *Time*, 23. december 2021, [time.com/6130474/christmas-story-origins/](https://time.com/6130474/christmas-story-origins/).

Wright, "Christmas Stories".

Wright, N. T. "How the Christmas Stories Call the Church to a Different Vision". *Time*, 23. december 2021. [time.com/6130474/christmas-story-origins/](https://time.com/6130474/christmas-story-origins/).

Hvis ikke ordet 'blog' indgår i bloggernes navn, skal det angives i en parentes.

Alistair C. Stewart, "Just fancy that!", *Ancientchurchorders* (blog), 16. marts 2022, [ancientchurchorders.wordpress.com/2022/03/16/just-fancy-that/](https://ancientchurchorders.wordpress.com/2022/03/16/just-fancy-that/).

Stewart, "Just fancy that!"

Stewart, Alistair C. "Just fancy that!" *Ancientchurchorders* (blog), 16. marts 2022. [ancientchurchorders.wordpress.com/2022/03/16/just-fancy-that/](https://ancientchurchorders.wordpress.com/2022/03/16/just-fancy-that/).

#### 4.3.24 *En podcast eller radioudsendelse*

Hvis ikke ordet 'podcast' indgår i podcastens navn, skal det angives i en parentes. Hvis der citeres fra en podcast, skal der pågældende tidsinterval angives (i formatet h:mm:ss).

Amy Hughes, "Chris Green – All Things Beautiful: An Aesthetic Christology", *OnScript* (podcast), 12. januar 2022, 24:53-27:06, [onscript.study/podcast/chris-green/](https://onscript.study/podcast/chris-green/).

Hughes, "All Things Beautiful", 45:01-45:59.

Hughes, Amy. "Chris Green – All Things Beautiful: An Aesthetic Christology". *OnScript* (podcast), 12. januar 2022. [onscript.study/podcast/chris-green/](https://onscript.study/podcast/chris-green/).

## 4.4 Særlige eksempler

### 4.4.1 *Encyclica*

Hvis der henvises til en pavelig encyclica i en trykt udgave, håndteres det som en artikel i en antologi (→4.3.9). Hvis der henvises til en online udgave ([vatican.va](https://www.vatican.va)), håndteres det som en online ressource (→4.3.23).

I begge tilfælde anføres pågældende pave som forfatter, dvs. "Johannes Paul 2." for fx *Evangelium vitae* (25. marts 1995).

Om nødvendigt kan den sektion/de sektioner, der henvises til, angives med "sektion", fx "sektion 104-105".

Se i øvrigt 6.2.21 om forkortelse af hyppigt anvendte værker.

### 4.4.2 *Koncildokumenter*

Hvis der henvises til et koncildokument i en trykt udgave, håndteres det som en artikel i en antologi (→4.3.9). Hvis der henvises til en online udgave ([vatican.va](https://www.vatican.va)), håndteres det som en online ressource (→4.3.23).

I begge tilfælde anføres pågældende koncil som forfatter, dvs. "Andet Vatikanerkoncil" for fx *Lumen gentium*.

Om nødvendigt kan den sektion/de sektioner, der henvises til, angives med "sektion", fx "sektion 13-14".

Hvis der ofte henvises til et koncildokument, kan det forkortes (→6.2.20):

Andet Vatikanerkoncil, "Dogmatic constitution on the Church: *Lumen gentium*", sektion 13-14, [www.vatican.va/archive/hist\\_councils/ii\\_vatican\\_council/documents/vat\\_ii\\_const\\_19641121\\_lumen-gentium\\_en.html](http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat_ii_const_19641121_lumen-gentium_en.html) (herefter LG).

LG, sektion 15-16.

## 4.5 Author-date-henvisninger

### 4.5.1 *Introduktion*

I nogle tilfælde foretrækkes *author-date*-henvisninger i stedet for de ovenfor anførte fodnote-henvisninger. *Author-date*-henvisninger placeres i udgangspunktet altid i brødteksten. Inden for dette system består alle litteraturhenvisninger af forfatteren/forfatternes efternavn(e) og værkets udgivelsesår efterfulgt af de sidetal, der eventuelt henvises til. Hvis der henvises til et flerbindsværk, inkluderes også det pågældende bind.

Block 2021; Hays 1996

Hermeneutik er en vigtig disciplin (Osborne 1991, 20).

N. T. Wright har skrevet flere vigtige bøger (1992, 1996, 2003, 2013)

Wright 2013, 2:120

Når der anvendes *author-date*-henvisninger skal der også inkluderes en komplet litteraturliste. Denne ordnes alfabetisk, og flere værker af samme forfatter ordnes kronologisk efter udgivelsesår (og ikke alfabetisk efter titel som i note-systemet). Flere værker af samme forfatter udgivet i samme år ordnes alfabetisk og betegnes "a" og "b", dvs. fx "Nielsen 2021a"

og ”Nielsen 2021b”. I øvrigt følger udgivelsesåret i dette system lige efter forfatternavnet på litteraturlisten.

#### 4.5.2 Informationernes rækkefølge

I *author-date*-systemet skal informationerne på litteraturlisten stå i denne rækkefølge (ikke alle informationer er relevante i alle tilfælde):

|                                                                                                                       |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Forfatter(e) – eller redaktør(er), hvis der ikke er nogen forfatter                                                   |
| Udgivelsestidspunkt                                                                                                   |
| Titel på artikel eller kapitel                                                                                        |
| Bogens eller tidsskriftets fulde titel                                                                                |
| Antal bind, hvis der henvises til et flerbindsværk i sin helhed; ellers nummer og titel på det bind, der henvises til |
| Redaktør og/eller oversætter                                                                                          |
| Udgave, hvis ikke første                                                                                              |
| Serie og/eller bind-nummer (ved tidsskrifter)                                                                         |
| Udgivelsessted (by og forlag)                                                                                         |
| Evt. oplysninger vedr. elektroniske ressourcer                                                                        |

#### 4.5.3 Eksempler

En bog med én forfatter:

(Lemche 1995, 20)

Lemche, Niels Peter. 1995. *Det gamle Israel: Det israelitiske samfund fra sammenbruddet af bronzalderkulturen til hellenistisk tid*. Århus: Anis.

En bog med to eller tre forfattere:

(Mørch og Kofoed 2018, 56)

Mørch, Michael Agerbo, og Jens Bruun Kofoed. 2018. *Hør Herrens ord: Indledning til gammeltestamentlig profeti*. Fredericia: Kolon.

En bog med flere end tre forfattere:

(Birch m.fl. 1999, 54)

Birch, Bruce C., Walter Brueggemann, Terence E. Fretheim og David L. Petersen. 1999. *A Theological Introduction to the Old Testament*. Nashville: Abingdon.

En oversat bog:

(Lapide 1977, 12-24)

Lapide, Pinchas. 1977. *Jøder og kristne: Udfordring til dialog*. Oversat af Ruth Plum. København: Niels Steensen.

En redigeret bog (ved flere redaktører gælder samme principper som ved flere forfattere):

(Neegaard 2006, 67-68)

Neegaard, Gunnar, red. 2006. *Logos og Dharma: Religioner, livssyn og etikk*. Bergen: Fagbokforlaget.

En artikel i en antologi:

(Charlesworth 2007, 457)

Charlesworth, James H. 2007. "Can We Discern the Composition Date of the Parables of Enoch?" Side 450-68 i *Enoch and the Messiah Son of Man: Revisiting the Book of Parables*. Redigeret af Gabriele Boccaccini. Grand Rapids: Eerdmans.

En genudgivelse eller revideret udgave:

(Nøjgaard 2017, 56-78)

Nøjgaard, Niels, red. 2017. *De reformatoriske hovedskrifter*. Luthers Skrifter i Udvalg 1. København: Gad, 1962. Genudg. København: Eksistensen.

Et flerbindsværk:

(Andersen 2006, 2:100)

Andersen, Leif. 2006. *Teksten og tiden: En midlertidig bog om forkyndelsen*. Menighedsfakultetets Videnskabelige Serie 10. 2 bd. Kolon: Fredericia.

Et bind i et flerbindsværk med selvstændig titel:

(Holmquist og Nørregaard 1992, 120-34)

Holmquist, Hjalmer, og Jens Nørregaard. 1992. *Oldtid og middelalder*. Bd. 1 af Kirkehistorie. Fotografisk genoptryk af 3. udg. København: Schultz.

Et værk i en serie:

(Schäfer 1981, 50)

Schäfer, Peter. 1981. *Der Bar Kokhba-Aufstand: Studien zum zweiten jüdischen Krieg gegen Rom*. TSAJ 1. Tübingen: Mohr.

En tidsskriftsartikel:

(Højlund 2021, 265)

Højlund, Asger Chr. 2021. "En ny dogmatik? Præsentation af Kevin J. Vanhoozer". *DTTK* 48:263-73.

En artikel i et opslagsværk eller leksikon:

(Evans 2000, 698-99)

Evans, Craig A. 2000. "Messianism". *DNTB* 698-707.

Ordbogsopslag angives som anført under 4.3.20.

## 5 Henvisninger til antikke kilder og teologihistoriske hovedværker

### 5.1 Skrifter inddelt i kapitler og vers

De følgende regler gælder for henvisninger til skrifter inddelt i kapitler og vers, dvs. fx bibelske skrifter, apokryfer, pseudepigrapher, targumim, De Apostolske Fædre og Koranen. Se i øvrigt oplysningerne i 6.2.

#### 5.1.1 Forkortelser

Forkortelserne anført på listerne i 6.2 bør anvendes. Det er tilladt at udelade skriftets navn, hvis det ud fra sammenhængen er utvetydigt.

I Første Mosebog findes en beretning om skabelsen af mennesket (1,26-31; 2,4b-25).

Forkortelserne anvendes også, når henvisningen står i brødteksten, undtagen hvis der henvises til hele skrifter (uden kapitler og vers):

Exodus er et grundlæggende tema i Anden Mosebog. (*Ikke*: Exodus er et grundlæggende tema i 2 Mos.)

I 3 Mos 25 introduceres sabbatår og jubelår.

I 1 Mos 1,1-2,4a beskrives skabelsen i poetisk sprog.

Der anvendes aldrig forkortelsespunktum ved skrifthenvisninger.

#### 5.1.2 Angivelse af kapitler og vers

Kapitler og vers angives altid med arabertal.

Henvisninger til flere forskellige kapitler og flere forskellige bøger adskilles med semikolon, mens henvisninger til flere af hinanden uafhængige vers i samme kapitel adskilles med punktum uden mellemrum. Vershenvisninger kan underinddeles ved behov (a, b, c, ...). Yderligere underinddelinger ( $\alpha$ ,  $\beta$ ) bør ikke anvendes.

1 Mos 1,1; 2,4.8; 3,1a.9b; 2 Mos 2,5.

I en perikope, hvor et større tekstafsnit allerede er introduceret, kan der henvises til vers inden for dette tekstafsnit med formularen 'v. x':

I lignelsen om den fortabte søn (Luk 15,11-32) slagter faderen fedekalven, da den yngste søn vender hjem (v. 22-23).

LXX har flere steder forskudt versering og/eller kapitelnummerering ift. den masoretiske tekst. Hvor det er relevant, bør det angives i en efterfølgende parentes. Det samme gælder, hvor engelske bibler har en forskudt versering:

Sl 21,2 (20,2 LXX).

Sl 21,2 (21,1 eng.) eller Sl 21,2 (21,1 NIV/ESV/etc.).

Sl 21,2 (20,2 LXX; 21,1 eng.).

### 5.1.3 Oversættelse

I bogens kolofon (og evt. også i bogens forord) angives almindeligvis den anvendte bibeloversættelse, også hvis det er forfatterens egen. Hvis der afviges fra denne, anføres den anvendte bibeloversættelse med en forkortelse efter skrifthenvisningen.

Jesu budskab var: ”Nu er Guds rige kommet. I skal ændre jeres indstilling og tro på det glædelige budskab, som jeg bringer jer” (Mark 1,15 BPH).

En liste over forkortelser for bibeloversættelser findes i 6.4.

## 5.2 Skrifter inddelt i afsnit, paragraffer og/eller sektioner

De følgende regler gælder for henvisninger til skrifter inddelt i afsnit, paragraffer og/eller sektioner, dvs. fx Josefus’ og Filons skrifter, rabbinsk litteratur, kirkefædre, tidlig kristen litteratur, klassiske skrifter og flere teologihistoriske hovedværker. Se i øvrigt oplysningerne i 6.2.

### 5.2.1 Forkortelser

Om forkortelser gælder de samme principper som nævnt under 5.1.1. Lister over forkortelser gives i 6.2

### 5.2.2 Angivelse af afsnit, paragraffer og/eller sektioner

I udgangspunktet anvendes udelukkende arabertal til angivelse af afsnit, paragraffer og sektioner, også hvor forlægget måtte anvende romertal, og de forskellige niveauer adskilles med punktum uden mellemrum.

For alle typer af henvisninger gælder det almindeligvis, at man skal henvise til det, der er mest præcist, hvad enten det er afsnit, paragraffer, sektioner el.lign. (I de fleste moderne bøger er det sidetal, der er mest præcise.)

Nogle teologihistoriske hovedværker (fx Barths *Kirchliche Dogmatik*) er inddelt i paragraffer, der dog er på flere siders længde. I sådan et tilfælde er det mest nøjagtigt at henvise til sidetal, og paragraf-nummeret kan eventuelt inkluderes i en efterfølgende parentes.

### 5.2.3 Oversættelse

Hvis der citeres fra eller henvises til en specifik oversættelse, anføres oversætterens efternavn i skarpe parenteser efter skrifthenvisningen, og oversættelsen tilføjes til litteraturlisten enten under oversætterens efternavn eller under den oprindelige forfatters navn:

(Josefus, Krig 2.3.1 [Harsberg])

Harsberg, Erling, overs. *Den jødiske krig*. København: Museum Tusculanum, 1997.

Josefus, Flavius. *Den jødiske krig*. Oversat af Erling Harsberg. København: Museum Tusculanum, 1997.

## 5.3 Skrifter inddelt i kolonner og linjer

De følgende regler gælder for henvisninger til skrifter inddelt i kolonner og linjer, dvs. fx Dødehavsskrifterne. Se i øvrigt oplysningerne i 6.2.

### 5.3.1 Forkortelser

Om forkortelser gælder de samme principper som nævnt under 5.1.1. Lister over forkortelser gives i 6.2.

### 5.3.2 *Angivelse af kolonner og linjer*

Dødehavsskrifterne er ikke inddelt i kapitler og vers, men i spalter og linjer. Henvisninger følger denne praksis:

Hvis skriftet er delt i flere fragmenter, angives dette med *arabertal* efter skriftets forkortelse.

Kolonne angives med *romertal*, og efter et komma angives linje med *arabertal*.

1Q27 1 II,25-26 (Dvs. fragment 1, kolonne 2, linjerne 25-26 fra 1Q27)

4QpIsa<sup>c</sup> 4-7 II,2-4 (Dvs. kolonne 2, linjerne 2-4 fra tredje kopi af 4QpIsa)

1QS VIII,5-IX,3; IX,9-10; 4Q174 1-3 I,6-7.

### 5.3.3 *Oversættelse*

→5.2.3.

## 6 Forkortelser

### 6.1 Sproglige forkortelser på dansk

Ved de fleste sproglige forkortelser anvendes forkortelsespunktum.

Forkortelser bør ikke anvendes i brødteksten. I fodnoter og parenteser kan de almindeligste forkortelser anvendes uden forklaring. Hertil må regnes:

|                                       |                                                 |
|---------------------------------------|-------------------------------------------------|
| blandt andet/andre                    | bl.a.                                           |
| det vil sige                          | dvs.                                            |
| eller                                 | el.                                             |
| eller lignende                        | e.l./el.lign.                                   |
| etcetera                              | etc.                                            |
| eventuel/eventuelt/eventuelle         | evt.                                            |
| fodnote                               | n.                                              |
| for eksempel                          | fx (NB uden punktum)/f.eks. (NB med punktummer) |
| før/efter Kristi fødsel               | f.Kr./e.Kr.                                     |
| før/efter vor tidsregnings begyndelse | f.v.t/e.v.t.                                    |
| henholdsvis                           | hhv.                                            |
| ifølge                                | if.                                             |
| jævnfør                               | jf./cf.                                         |
| kapitel                               | kap.                                            |
| med                                   | m.                                              |
| med flere                             | m.fl./mfl.                                      |
| med henblik på                        | m.h.p/mhp.                                      |
| med hensyn til                        | mht./m.h.t.                                     |
| med mere                              | m.m.                                            |
| med videre                            | mv./m.v.                                        |
| mellem                                | ml.                                             |
| nummer                                | nr.                                             |
| og andet/andre                        | o.a.                                            |
| og lignende                           | og lign./o.l.                                   |
| og så videre                          | osv.                                            |
| på grund af                           | pga./på gr. af                                  |
| sammenlign                            | sml.                                            |
| side                                  | s.                                              |
| vers                                  | v.                                              |

Alle andre forkortelser skal introduceres på en forkortelsesliste og eventuelt ved første anvendelse og/eller i bogens forord/indledning.

### 6.2 Primærkilder

De følgende regler for forkortelse af primærkilder tager udgangspunkt i de almindelige danske forkortelser af de bibelske skrifter.

- (1) Forfatternavne bør ikke forkortes, medmindre de indgår som en del af en titel på et værk.

- (2) Forkortelser skal i udgangspunktet bygge på skriftets danske titel (Bekend(elser), ikke Conf(essiones)) og følge samme rækkefølge som den fulde titel (Salomos Salmer = SalSl, ikke SlSal). Undtagelser kan gøres (fx LAB = Liber antiquitatum biblicarum).
- (3) Hvis en forfatter har skrevet en række nummererede værker (fx Justins to apologier), angives dette med foranstillede arabertal.
- (4) Forkortelser bør i udgangspunktet ikke være akronymer (dvs. ikke *KH* for Eusebs *Kirkehistorie*). Undtagelser kan gøres i sammenhænge, hvor der hyppigt anvendes mange skrifter af samme forfatter (fx i en bog om Euseb), eller i sammenhænge, hvor den praksis er udbredt (fx ved koncildokumenter).
- (5) Der anvendes ikke punktummer i forkortelser, heller ikke efter ordenstal (1 Mos og 4 Ezra, ikke 1. Mos og 4. Ezra).
- (6) Ord bør ikke forkortes ved at udelade vokaler (undtagelse: Sl = Salmernes Bog), men ved kun at angive de første bogstaver i ordet.
- (7) Ord bør forkortes efter konsonanter og ikke efter vokaler (Præd(ikerens Bog), ikke Præ eller Prædi; Polyk(arp), ikke Poly) og bør desuden bestå af mindst én hel stavelse (undtagelser: B = bøn, Br = brev, Ps = pseudo, Gr = græsk, Spg = spørgsmål).
- (8) Et ord bør aldrig forkortes midt i en dobbeltkonsonant men altid efter (Matt, ikke Mat; Hagg, ikke Hag).
- (9) Så vidt muligt skrives forkortelser i ét ord med stort begyndelsesbogstav i hvert ord (ManB og AbrApok, ikke Man B og Abr Apok). Ordenstal efterfølges altid af mellemrum.
- (10) Forkortelser kursiveres efter samme regler som titler, dvs. hvis værket har en kendt, historisk forfatter.
- (11) Det må tilstræbes, at identiske led altid forkortes på samme måde (Apok = apokalypse, B = bøn, Br = brev osv.), og at enslydende titler af forskellige forfattere forkortes på samme måde.

Forrest eller bagerst i en bog placeres en forkortelsesliste, der oplister alle anvendte forkortelser af primær- og sekundærkilder.

### 6.2.1 GT

|                   | Almindelig dansk praksis | Alternativ international praksis |
|-------------------|--------------------------|----------------------------------|
| Første Mosebog    | 1 Mos                    | Gen                              |
| Anden Mosebog     | 2 Mos                    | Exod                             |
| Tredje Mosebog    | 3 Mos                    | Lev                              |
| Fjerde Mosebog    | 4 Mos                    | Num                              |
| Femte Mosebog     | 5 Mos                    | Deut                             |
| Josvabogen        | Jos                      | Jos                              |
| Dommerbogen       | Dom                      | Jdc                              |
| Ruths Bog         | Ruth                     | Rut                              |
| Første Samuelsbog | 1 Sam                    | 1 Sam (LXX: 1 Kgdm)              |
| Anden Samuelsbog  | 2 Sam                    | 2 Sam (LXX: 2 Kgdm)              |
| Første Kongebog   | 1 Kong                   | 1 Reg (LXX: 3 Kgdm)              |
| Anden Kongebog    | 2 Kong                   | 2 Reg (LXX: 4 Kgdm)              |
| Første Krønikebog | 1 Krøn                   | 1 Chr                            |
| Anden Krønikebog  | 2 Krøn                   | 2 Chr                            |
| Ezras Bog         | Ezra                     | Ezr                              |
| Nehemias' Bog     | Neh                      | Neh                              |
| Esters Bog        | Est                      | Est                              |

|                  |        |      |
|------------------|--------|------|
| Jobs Bog         | Job    | Iob  |
| Salmernes Bog    | Sl     | Ps   |
| Ordsprogenes Bog | Ordsp  | Prov |
| Prædikerens Bog  | Præd   | Qoh  |
| Højsangen        | Højs   | Cant |
| Esajas' Bog      | Es     | Jes  |
| Jeremias' Bog    | Jer    | Jer  |
| Klagesangene     | Klages | Thr  |
| Ezekiels Bog     | Ez     | Ezek |
| Daniels Bog      | Dan    | Dan  |
| Hoseas' Bog      | Hos    | Hos  |
| Joels Bog        | Joel   | Joel |
| Amos' Bog        | Am     | Amos |
| Obadias' Bog     | Obad   | Obad |
| Jonas' Bog       | Jon    | Jon  |
| Mikas Bog        | Mika   | Mic  |
| Nahums Bog       | Nah    | Nah  |
| Habakkuks Bog    | Hab    | Hab  |
| Sefanias' Bog    | Sef    | Sef  |
| Haggajs Bog      | Hagg   | Hagg |
| Zakarias' Bog    | Zak    | Sach |
| Malakias' Bog    | Mal    | Mal  |

## 6.2.2 NT

|                          | Almindelig dansk praksis | Alternativ international praksis |
|--------------------------|--------------------------|----------------------------------|
| Matthæusevangeliet       | Matt                     |                                  |
| Markusevangeliet         | Mark                     |                                  |
| Lukasevangeliet          | Luk                      |                                  |
| Johannesevangeliet       | Joh                      |                                  |
| Apostlenes Gerninger     | ApG                      | Acta                             |
| Romerbrevet              | Rom                      |                                  |
| Første Korintherbrev     | 1 Kor                    |                                  |
| Andet Korintherbrev      | 2 Kor                    |                                  |
| Galaterbrevet            | Gal                      |                                  |
| Efeserbrevet             | Ef                       |                                  |
| Filipperbrevet           | Fil                      |                                  |
| Kolossenserbrevet        | Kol                      |                                  |
| Første Thessalonikerbrev | 1 Thess                  |                                  |
| Andet Thessalonikerbrev  | 2 Thess                  |                                  |
| Første Timotheusbrev     | 1 Tim                    |                                  |
| Andet Timotheusbrev      | 2 Tim                    |                                  |
| Titusbrevet              | Tit                      |                                  |
| Filemonbrevet            | Filem                    |                                  |
| Hebræerbrevet            | Hebr                     |                                  |
| Jakobsbrevet             | Jak                      |                                  |
| Første Petersbrev        | 1 Pet                    |                                  |
| Andet Petersbrev         | 2 Pet                    |                                  |
| Første Johannesbrev      | 1 Joh                    |                                  |
| Andet Johannesbrev       | 2 Joh                    |                                  |
| Tredje Johannesbrev      | 3 Joh                    |                                  |
| Judasbrevet              | Jud                      |                                  |

|                      |    |      |
|----------------------|----|------|
| Johannes' Åbenbaring | Åb | Apok |
|----------------------|----|------|

### 6.2.3

#### GT-apokryfer

|                             |         |
|-----------------------------|---------|
| Tobits Bog                  | Tob     |
| Judits Bog                  | Judit   |
| Tilføjelser til Esters Bog* | TilfEst |
| Første Makkabæerbog         | 1 Makk  |
| Anden Makkabæerbog          | 2 Makk  |
| Visdommens Bog              | Visd    |
| Siraks Bog                  | Sir     |
| Manasses Bøn                | ManB    |
| Baruks Bog                  | Bar     |
| Jeremias' Brev              | JerBr   |
| Tilføjelser til Daniels Bog | TilfDan |

\* Tilføjelserne til Esters Bog verseres forskelligt i engelske og i danske oversættelser:

|                         | Tilf A      | Tilf B       | Tilf C       | Tilf D      | Tilf E       | Tilf F       |
|-------------------------|-------------|--------------|--------------|-------------|--------------|--------------|
|                         | foran Est 1 | til Est 3,13 | til Est 4,17 | til Est 5,1 | til Est 8,12 | til Est 10,3 |
| Engelsk, Vulgata og LXX | 11,2-12,6   | 13,1-7       | 13,8-14,19   | 15,1-16     | 16,1-24      | 10,4-11,1    |
| Dansk                   | A,1-17      | B,1-7        | C,1-30       | D,1-16      | E,1-24       | F,1-11       |

### 6.2.4

#### GT-pseudepigrapher

| Dansk titel                                      | Engelsk forkortelse | Dansk forkortelse                          |
|--------------------------------------------------|---------------------|--------------------------------------------|
| Abrahams Apokalypse                              | Apoc. Ab.           | AbrApok                                    |
| Abrahams Testamente <sup>4</sup>                 | T. Ab.              | AbrTest                                    |
| Adams Apokalypse                                 | Apoc. Adam          | AdApok                                     |
| Adams og Evas Liv †                              | LAE                 | AdEv                                       |
| Adams Testamente <sup>5</sup>                    | T. Adam             | AdTest                                     |
| Ahiqar                                           | Ahiqar              | Ahiqar                                     |
| Anden Baruksbog/Den Syriske Baruksapokalypse †   | 2 Bar.              | 2 Bar/BarApok                              |
| Anden Enoks bog (Den Slaviske Enoksapokalypse) † | 2 En.               | 2 Enok                                     |
| Aristeasbrevet †                                 | Let. Aris.          | Aristeas                                   |
| Aristobul                                        | Aristob.            | Aristob                                    |
| Artapanus                                        | Artap.              | Artap                                      |
| Ashers Testamente †                              | T. Ash.             | AshTest (jf. 12 PatrTest)                  |
| Benjamins Testamente †                           | T. Benj.            | BenjTest (jf. 12 PatrTest)                 |
| Cleodemus Malkus                                 | Cl. Mal.            | CIMal                                      |
| Daniels Apokalypse                               | Apoc. Dan.          | DanApok                                    |
| Dans Testamente †                                | T. Dan              | DanTest (jf. 12 PatrTest)                  |
| De 12 Patriarkers Testamente †                   | T. 12 Patr.         | 12 PatrTest                                |
| De 3 Patriarkers Testamente                      | T. 3 Patr.          | 3 PatrTest (se AbrTest, IsakTest, JakTest) |
| De Tabte Stammer                                 | Lost Tr.            | TabStam                                    |
| Den Syriske Menanders Sentenser                  | Syr. Men.           | SyrMen                                     |
| Eksegeten Aristeas                               | Aris. Ex.           | EksegArist                                 |

<sup>4</sup> Benedikt Otzen, Karin Friis Plum og Jørgen Ledet Christiansen, *Tre jødiske legender: Josef og Asenat, Jobs Testamente, Abrahams Testamente* (København: Forlaget ANIS, 2009), 129–82 (Benedikt Otzen).

<sup>5</sup> Søren Holst m.fl., "Det syriske Adams Testamente", *Dansk Teologisk Tidsskrift* 78, nr. 3 (2015): 163–84.

|                                                                                 |                                       |                                  |
|---------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------|----------------------------------|
| Eldad og Modad                                                                  | El. Mod.                              | EldMod                           |
| Elias' Apokalypse                                                               | Apoc. El.                             | EliApok                          |
| Esajas' Martyrium og Himmelfart <sup>6</sup><br>†                               | Mart. Ascen. Isa.                     | EsMarHim<br>kap. 1-5 = EsMart    |
| Eupolemus                                                                       | Eup.                                  | Eup                              |
| Ezekielsapokryfen (Ezekiels<br>apokalypse)                                      | Apocr. Ezek.<br>(tidl.: Apoc. Ezek.)  | EzApokr                          |
| Ezras Spørgsmål                                                                 | Ques. Ezra                            | EzraSpg                          |
| Ezras Vision                                                                    | Vis. Ezra                             | EzraVis                          |
| Ezras Åbenbaring                                                                | Rev. Ezra                             | EzraÅb                           |
| Fem Apokryfe Syriske Salmer                                                     | 5 Apoc. Syr. Pss.                     | ApokrSyrSl                       |
| Femte Makkabæerbog                                                              | 5 Macc.                               | 5 Makk                           |
| Filon den Episke Digter                                                         | Ph. E. Poet                           | FilepDigt                        |
| Fjerde Barkusbog/Resten af<br>Baruks Ord ( <i>Paraleipomena<br/>Jeremiu</i> ) † | 4 Bar. (tidl.: PJ)                    | 4 Bar/RestBar                    |
| Fjerde Makkabæerbog †                                                           | 4 Macc.                               | 4 Makk                           |
| Fjerde Ezrasbog (Ezras<br>Apokalypse) * †                                       | 4 Ezra*                               | 4 Ezra                           |
| Første Enoksbog (Den Etiopiske<br>Enoksapokalypse) †                            | 1 En.                                 | 1 Enok                           |
| Gads Testamente †                                                               | T. Gad                                | GadTest (jf. 12 PatrTest)        |
| Hekataeus af Abdera                                                             | Hec. Ab.                              | HekAb                            |
| Hellenistiske Synaggebønner                                                     | Hel. Syn. Pr.                         | HelSynB                          |
| Hizkijas Testamente                                                             | T. Hez. = Mart. Ascen. Isa. 3:13-4:22 | HizTest = EsMarHim 3,13-<br>4,22 |
| Isaks Testamente                                                                | T. Isaac                              | IsakTest                         |
| Issakars Testamente †                                                           | T. Iss.                               | IssTest (jf. 12 PatrTest)        |
| Jakobs Bøn                                                                      | Pr. Jac.                              | JakB                             |
| Jakobs Stige                                                                    | Lad. Jac.                             | JakStig                          |
| Jakobs Testamente                                                               | T. Jac.                               | JakTest                          |
| Jannes og Jambres                                                               | Jan. Jam.                             | JanJam                           |
| Jobs Testamente <sup>7</sup>                                                    | T. Job                                | JobTest                          |
| Josef og Asenat <sup>8</sup>                                                    | Jos. Asen.                            | JosAs                            |
| Josefs Bøn                                                                      | Pr. Jos.                              | JosB                             |
| Josefs Historie                                                                 | Hist. Jos.                            | JosHis                           |
| Josefs Testamente †                                                             | T. Jos.                               | JosTest (jf. 12 PatrTest)        |
| Jubilæerbogen †                                                                 | Jub.                                  | Jub                              |
| Judas Testamente †                                                              | T. Levi                               | JudaTest (jf. 12 PatrTest)       |
| Kronografen Demetrius                                                           | Dem.                                  | KronDem                          |
| Levis Testamente †                                                              | T. Naph.                              | LeviTest (jf. 12 PatrTest)       |
| Moses' Apokalypse †                                                             | Apoc. Mos.                            | MosApok                          |
| Moses' Bøn                                                                      | Pr. Mos.                              | MosB                             |
| Moses' Himmelfart †                                                             | As. Mos.                              | MosHim                           |
| Moses' Testamente                                                               | T. Mos.                               | MosTest                          |
| Naftalis Testamente †                                                           | T. Jud.                               | NaftTest (jf. 12 PatrTest)       |
| Noas Bog                                                                        | Bk. Noah                              | Noa                              |
| Orfica                                                                          |                                       | Orf                              |

<sup>6</sup> Esajas' Himmelfart findes på dansk i Jørgen Ledet Christiansen og Helge Kjær Nielsen, overs., *Nytestamentlige apokryfer* (København: Det Danske Bibelselskab, 2002).

<sup>7</sup> Otzen, Plum og Christiansen, *Tre jødiske legender*, 73–127 (Jørgen Ledet Christiansen).

<sup>8</sup> Otzen, Plum og Christiansen, *Tre jødiske legender*, 9–72 (Karin Friis Plum).

|                                                           |                                                      |                                     |
|-----------------------------------------------------------|------------------------------------------------------|-------------------------------------|
| Profeternes Liv                                           | Liv. Pro.                                            | ProfLiv                             |
| Pseudo-Eupolemus                                          | Ps.-Eup.                                             | PsEup                               |
| Pseudo-Filon (En bog om den bibelske fortid) <sup>9</sup> | LAB<br>(tidl.: Ant. bib., Bib. Ant. eller Ps.-Philo) | LAB (Liber antiquitatum biblicarum) |
| Pseudo-Fokylides                                          | Ps.-Phoc.                                            | PsFok                               |
| Pseudo-Hekataeus                                          | Ps.-Hec.                                             | PsHek                               |
| Pseudo-Orfeus                                             | Ps.-Orph.                                            | PsOrf                               |
| Rekabitternes Historie                                    | Hist. Rech.<br>(tidl.: Apoc. Zos.)                   | RekHist                             |
| Rubens Testamente †                                       | T. Reu.                                              | RubTest (jf. 12 PatrTest)           |
| Salme 151                                                 | Ps. 151                                              | Sl 151                              |
| Salme 152                                                 | Ps. 152                                              | Sl 152                              |
| Salme 153                                                 | Ps. 153                                              | Sl 153                              |
| Salme 154                                                 | Ps. 154                                              | Sl 154                              |
| Salme 155                                                 | Ps. 155                                              | Sl 155                              |
| Salomos Oder                                              | Odes Sol.                                            | SalOd                               |
| Salomos Salmer †                                          | Pss. Sol.                                            | SalSl                               |
| Salomos Testamente                                        | T. Sol.                                              | SalTest                             |
| Sedraks Apokalypse                                        | Apoc. Sedr.                                          | SedApok                             |
| Sefanias' Apokalypse                                      | Apoc. Zeph.                                          | SefApok                             |
| Sems Traktat                                              | Treat. Shem                                          | SemTrak                             |
| Sibyllinske Orakler †                                     | Sib. Or.                                             | SibOr                               |
| Simeons Testamente †                                      | T. Sim.                                              | SimTest (jf. 12 PatrTest)           |
| Skattehulen                                               | Cav. Tr.                                             | Skat                                |
| Theodotus, Om jøderne                                     | Theod.                                               | Theod                               |
| Tragikeren Ezekiel                                        | Ezek. Trag.                                          | TragEz                              |
| Tredje Baruksbog/Den Græske Baruksapokalypse †            | 3 Bar.                                               | 3 Bar/GrBarApok                     |
| Tredje Enoksbog (Den hebraiske Enoksapokalypse)           | 3 En.                                                | 3 Enok                              |
| Tredje Ezrasbog (Den apokryfe Ezrasbog) * †               | 3 Ezra*                                              | 3 Ezra                              |
| Tredje Makkabæerbog †                                     | 3 Macc.                                              | 3 Makk                              |
| Zebulons Testamente †                                     | T. Zeb.                                              | ZebTest (jf. 12 PatrTest)           |

\* Skrifterne, som på dansk kaldes Tredje og Fjerde Ezrasbog, går under flere forskellige navne; den videnskabelige terminologi anbefales:

|                              | Kanonisk Ezra | Kanonisk Nehemias | Parafrase af 2 Krøn 35-36, Ezra, Neh 7,38-8,12 samt særstof | Latinsk apokalypse |           |            |
|------------------------------|---------------|-------------------|-------------------------------------------------------------|--------------------|-----------|------------|
|                              |               |                   |                                                             | kap. 1-2           | kap. 3-14 | kap. 15-16 |
| LXX                          | 2. Esdras     | (3. Esdras)       | 1. Esdras                                                   | findes ikke        |           |            |
| Vulgata                      | 1. Esdras     | 2. Esdras         | 3. Esdras                                                   | 4. Esdras          |           |            |
| Senere latinske manuskripter | 1. Esdras     |                   | 3. Esdras                                                   | 2. Esdras          | 4. Esdras | 5. Esdras  |
| Slavisk                      | 1. Esdras     | Nehemias          | 2. Esdras                                                   | 3. Esdras          |           |            |

<sup>9</sup> Jens Christensen, *Pseudo-Filon: Liber antiquitatum biblicarum, en bog om den bibelske fortid: Oversættelse, indledning og kommentar* (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2000).

|                   |                |                    |           |           |         |         |
|-------------------|----------------|--------------------|-----------|-----------|---------|---------|
| Engelsk tradition | Book of Ezra   | Book of Nehemiah   | 1. Esdras | 2. Esdras |         |         |
| Dansk tradition   | Ezras Bog      | Nehemias' Bog      | 3. Ezra   | 4. Ezra   |         |         |
| Videnskabelig     | Ezra (1. Ezra) | Nehemias (2. Ezra) | 3. Ezra   | 5. Ezra   | 4. Ezra | 6. Ezra |

De med † markerede skrifter findes på dansk i E. Hammershaimb (red.), *De gammeltestamentlige pseudepigrapher i oversættelse med indledning og noter* (København: Det Danske Bibelselskab, 2001).

#### 6.2.5 Nærorientalske kilder

Forkortes almindeligvis ikke.

#### 6.2.6 Dødehavsskrifter

Dødehavsskrifterne betegnes i udgangspunktet (1) med deres nummer, som indeholder oplysninger om findested. De klassificerede fragmenter kan desuden (2) betegnes med en forkortelse, der indeholder oplysninger om findested og indhold. De almindeligste skrifter går tillige (3) under mere mundrette navne. For at undgå forvirring bør nummeret altid anføres ved første henvisning, hvorefter en af de øvrige betegnelser kan anvendes.

Ad (1): Dødehavsskrifternes nummer er af typen 4Q174, hvor 4Q angiver hule 4 i Qumran, og 174 er tekstens løbenummer.

Ad (2): Skrifternes forkortelse er af typen

4QpsDan<sup>a</sup>ar

hvor **4Q** angiver findestedet (hule 4 i Qumran), **ps** angiver teksttypen (pseudo-/pseudepigraf), **Dan** angiver pseudonymet (Daniel), <sup>a</sup> angiver, at der er den første af flere udgaver af samme tekst fundet i samme hule, og **ar** angiver affattelsessproget (aramæisk).

Skematisk kan oplysningerne i forkortelserne opdeles i forfelter, slutfelter og et centralfelt. Centralfeltet angives altid med store begyndelsesbogstaver og er det eneste, der er nødvendigt.

|       | Information om findested                        | Forfelt: tekst- eller materialetype                                                                                                                | Centralfelt: indhold | Slutfelt 1: udgaver          | Slutfelt 2: sprog                                                              |
|-------|-------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------|------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------|
|       | 1-11Q og flere andre fundsteder uden for Qumran | ap(ocr): apokryf<br>cr(ypt): kryptisk<br>p: pesher<br>paleo: paleo-hebraisk alfabet<br>pap: papyrus<br>par: parafrase<br>ps: pseudo-<br>tg: targum |                      | Anføres med hævede bogstaver | ar: aramæisk<br>arab: arabisk<br>gr: græsk<br>hebr: hebraisk<br>nab: nabatæisk |
| 1Q21  | 1Q                                              |                                                                                                                                                    | TLevi                |                              | ar                                                                             |
| 4Q127 | 4Q                                              | pap para                                                                                                                                           | Exodus               |                              | gr                                                                             |
| 4Q243 | 4Q                                              | ps                                                                                                                                                 | Dan                  | <sup>a</sup>                 | ar                                                                             |
| 4Q521 | 4Q                                              |                                                                                                                                                    | MessAp               |                              |                                                                                |
| 4Q69  | 4Q                                              | pap                                                                                                                                                | Isa                  | <sup>p</sup>                 |                                                                                |

Ad (3): Skrifternes titler anføres almindeligvis i standardoversættelserne.<sup>10</sup> I påkommende tilfælde kan egne betegnelser også anvendes med udgangspunkt i informationerne i skriftets forkortelse (jf. ovenfor). 4Q243 kan således kaldes 'den aramæiske Daniels-pseudepigraf', 1Q21 'det aramæiske Levis-testamente' og 4Q127 'den græske Exodus-parafrase'.

Som nævnt bør skriftets nummer altid anføres ved første henvisning og i tvivlstilfælde.

NB: De syv først opdagede skriftruller samt Damaskusdokumentet fra Cairo Geniza betegnes almindeligvis ikke med et nummer, men med forkortelsen eller titlen:

|                    |                                            |
|--------------------|--------------------------------------------|
| 1QapGen ar         | Genesisapokryfen                           |
| 1QH <sup>a</sup>   | Takkesangene <sup>a</sup>                  |
| 1QIsa <sup>a</sup> | Esajasrullen <sup>a</sup>                  |
| 1QIsa <sup>b</sup> | Esajasrullen <sup>b</sup>                  |
| 1QM                | Krigsrullen                                |
| 1QpHab             | Habbakukkommentaren                        |
| 1QS                | Sekthåndbogen                              |
| CD                 | Cairo Geniza-udgaven af Damaskusdokumentet |

### 6.2.7 *Udgaver af GT*

|      |                                                            |
|------|------------------------------------------------------------|
| LXX  | Septuaginta (græsk)                                        |
| MT   | Den masoretiske tekst (hebraisk og aramæisk)               |
| Pesh | Peshitta (syrisk)                                          |
| SP   | Den samaritanske Pentateuk (hebraisk, aramæisk og arabisk) |
| VL   | Vetus Latina, de gamle latinske oversættelser før Vulgata  |
| Vulg | Vulgata (latin)                                            |

### 6.2.8 *Filon*

Ligesom der henvises til de bibelske skrifter med danske forkortelser, bør der også henvises til Filons skrifter med danske forkortelser, selvom skrifterne ikke foreligger i fuldstændige danske oversættelser. Ved første henvisning kan den latinske titel angives i parentes.

| Latinsk titel                          | Latinsk forkortelse | Engelsk forkortelse | Dansk titel                                   | Dansk forkortelse |
|----------------------------------------|---------------------|---------------------|-----------------------------------------------|-------------------|
| <i>De Abrahamo</i>                     | Abr.                | Abraham             | <i>Om Abraham</i>                             | Abr               |
| <i>De aeternitate mundi</i>            | Aet.                | Eternity            | <i>Om verdens evighed</i>                     | Evigh             |
| <i>De agricultura</i>                  | Agr.                | Agriculture         | <i>Om landbruget</i>                          | Landb             |
| <i>De animalibus</i>                   | Anim.               | Animals             | <i>Om dyrene</i>                              | Dyr               |
| <i>De cherubim</i>                     | Cher.               | Cherubim            | <i>Om keruberne</i>                           | Kerub             |
| <i>De confusione linguarum</i>         | Conf.               | Confusion           | <i>Om sprogenes forvirring</i>                | Forvir            |
| <i>De congressu eruditionis gratia</i> | Congr.              | Prelim. Studies     | <i>Om at mødes for almindannelsens skyld</i>  | Almend            |
| <i>De vita contemplativa</i>           | Contempl.           | Contempl. Life      | <i>Om det kontemplative liv</i> <sup>11</sup> | Komtempl          |

<sup>10</sup> På dansk: Bodil Ejrnæs, Søren Holst og Mogens Müller, *Dødehavsskrifterne og de antikke kilder om essæerne*, 2. udv. og rev. udg. (København: Anis, 2003). På engelsk fx: Michael Owen Wise, Martin G. Abegg og Edward M. Cook (red.), *The Dead Sea Scrolls. A New Translation*, Rev. ed. (San Francisco: HarperSanFrancisco, 2005). I øvrigt henvises til qumran.dk.

<sup>11</sup> *Kontempl* 1-90 findes i Ejrnæs, Holst og Müller, *Dødehavsskrifterne og de antikke kilder om essæerne*, 548–59.

|                                                     |                  |                        |                                                  |                       |
|-----------------------------------------------------|------------------|------------------------|--------------------------------------------------|-----------------------|
| De decalogo                                         | Decal.           | Decalogue              | Om dekalogen                                     | Dekal                 |
| De Deo                                              | Deo              | God                    | Om Gud                                           | Gud                   |
| Quod deterius potiori insidari soleat               | Det.             | Worse                  | At det slemme plejer at angribe det bedre        | Slem                  |
| Quod Deus sit immutabilis                           | Deus             | Unchangeable           | At Gud er uforanderlig                           | Uforand               |
| De ebrietate                                        | Ebr.             | Drunkenness            | Om fuldskab                                      | Fuldskab              |
| De execrationibus                                   | Exsecr.          | Curses                 | Om forbandelser                                  | Forband               |
| In Flaccum                                          | Flacc.           | Flaccus                | Mod Flaccus <sup>12</sup>                        | Flacc                 |
| De fuga et inventione                               | Fug.             | Flight                 | Om flugt og opfindelse                           | Flugt                 |
| De gigantibus                                       | Gig.             | Giants                 | Om kæmperne                                      | Kæmp                  |
| Quis rerum divinarum heres sit                      | Her.             | Heir                   | Hvem er arving til de guddommelige ting?         | Arv                   |
| Hypothetica/Apologia pro Judaeis                    | Hypoth.          | Hypothetica            | Hypotetika/Forsvar for jøderne <sup>13</sup>     | Hypot                 |
| De Iosepho                                          | Ios.             | Joseph                 | Om Josef                                         | Jos                   |
| Legum allegoriae I, II, III                         | Leg. 1, 2, 3     | Alleg. Interp. 1, 2, 3 | Allegorisk udlægning af loven 1, 2, 3            | Alleg 1, 2, 3         |
| Legatio ad Gaium                                    | Legat.           | Embassy                | Udsendingene til Gajus <sup>14</sup>             | Udsend                |
| De migratione Abrahami                              | Migr.            | Migration              | Om Abrahams vandring                             | Vandr                 |
| De vita Mosis I, II                                 | Mos. 1, 2        | Moses 1, 2             | Om Moses' liv 1, 2                               | Mos 1, 2              |
| De mutatione nominum                                | Mut.             | Names                  | Om navnenes forandring                           | Navn                  |
| De opificio mundi                                   | Opif.            | Creation               | Om verdens skabelse                              | Skab                  |
| De plantatione                                      | Plant.           | Planting               | Om plantning                                     | Plant                 |
| De posteritate Caini                                | Post.            | Posterity              | Om Kains efterslægt                              | Eftersl               |
| De praemiis et poenis                               | Praem.           | Rewards                | Om belønning og straf                            | Beløn                 |
| Quod omnis probus liber sit                         | Prob.            | Good Person            | At enhver retskaffen person er fri <sup>15</sup> | Retskaf               |
| De providentia I, II                                | Prov. 1, 2       | Providence 1, 2        | Om forsynet 1, 2                                 | Fors 1, 2             |
| Quaestiones et solutiones in Exodum I, II           | QE 1, 2          | QE 1, 2                | Spørgsmål og svar om Anden Mosebog 1, 2          | Spg 2 Mos 1, 2        |
| Quaestiones et solutiones in Genesin I, II, III, IV | QG 1, 2, 3, 4    | QG 1, 2, 3, 4          | Spørgsmål og svar om Første Mosebog 1, 2, 3, 4   | Spg 1 Mos 1, 2, 3, 4  |
| De sacrificiis Abelis et Caini                      | Sacr.            | Sacrifices             | Om Abels og Kains ofre                           | Ofre                  |
| De sobrietate                                       | Sobr.            | Sobriety               | Om ædruelighed                                   | Ædru                  |
| De somniis I, II                                    | Somn. 1, 2       | Dreams 1, 2            | Om drømme 1, 2                                   | Drøm                  |
| De specialibus legibus I, II, III, IV               | Spec. 1, 2, 3, 4 | Spec. Laws 1, 2, 3, 4  | Om enkeltlove 1, 2, 3, 4                         | Enkeltlove 1, 2, 3, 4 |
| De virtutibus                                       | Virt.            | Virtues                | Om dyderne                                       | Dyd                   |

### 6.2.9 Josefus

Ligesom der henvises til de bibelske skrifter med danske forkortelser, bør der også henvises til Josefus' skrifter med danske forkortelser, selvom ikke alle skrifterne foreligger i nyere danske oversættelser. Ved første henvisning kan den latinske titel angives i parentes.

<sup>12</sup> Flacc 16-103 findes i Flavius Josefus, *Mod Apion: Oversættelse, indledning og noter af Niels Henningsen* (Frederiksberg: Eksistensen, 2016), 107-19.

<sup>13</sup> Disse to skrifter kendes kun fra Eusebs *Evangelisk forberedelse*, og det antages almindeligvis, at de to titler dækker over det samme skrift. *Hypot* findes i Josefus, *Mod Apion*, 101-6, mens *Forsvar for jøderne* findes i Ejrnæs, Holst og Müller, *Dødehavsskrifterne og de antikke kilder om essæerne*, 546-47.

<sup>14</sup> Et uddrag findes i Josefus, *Mod Apion*, 121-29.

<sup>15</sup> *Retskaf* 75-91 findes i Ejrnæs, Holst og Müller, *Dødehavsskrifterne og de antikke kilder om essæerne*, 543-45.

| Latinsk titel                | Latinsk forkortelse | Engelsk forkortelse | Dansk titel                                                           | Dansk forkortelse |
|------------------------------|---------------------|---------------------|-----------------------------------------------------------------------|-------------------|
| <i>Vita</i>                  | <i>Vita</i>         | <i>Life</i>         | <i>Flavius Josefus' liv</i>                                           | <i>Liv</i>        |
| <i>Contra Apionem</i>        | <i>C. Ap.</i>       | <i>Ag. Ap.</i>      | <i>Mod Apion</i> <sup>16</sup>                                        | <i>Apion</i>      |
| <i>Antiquitates judaicae</i> | <i>A.J.</i>         | <i>Ant.</i>         | <i>De jødiske antikviteter/Jødernes oldtidshistorie</i> <sup>17</sup> | <i>Ant</i>        |
| <i>Bellum judaicum</i>       | <i>B.J.</i>         | <i>J.W.</i>         | <i>Den jødiske krig</i> <sup>18</sup>                                 | <i>Krig</i>       |

Der henvises til Josefus' skrifter efter to systemer: Det ældste system inddeler teksten i kapitler og afsnit (Whiston), foruden Josefus' egen inddeling i bøger, mens det yngre system inddeler bøgerne i mindre stykker nummeret fortløbende.

Det yngre system er mest nøjagtigt, men det ældste system er meget udbredt. Begge systemer bør derfor anvendes:<sup>19</sup>

Ant 15.10.3 §373-379; Krig 4.9.4 §510; 4.9.3-12 §503-584.

#### 6.2.10 Rabbinisk litteratur

Mishna, Talmud og Tosefta er opdelt i ordner og traktater, der forkortes efter nedenstående liste. Et forudgående m angiver Mishna, y angiver Den Jerusalemiske/Palæstinensiske Talmud, b angiver Den Babylonske Talmud og t angiver Tosefta.

Generelt gælder det, at hebraiske værker benævnes og forkortes med udgangspunkt i transskriptionen af deres titel (jf. 3.3.2).<sup>20</sup>

| Orden    | Forkortelse |
|----------|-------------|
| Mo'ed    | Mo'ed       |
| Nashim   | Nas         |
| Neziqin  | Nez         |
| Qodashim | Qod         |
| Tohorot  | Toh         |
| Zera'im  | Zera        |

| Traktat      | Forkortelse |
|--------------|-------------|
| 'Arakin      | 'Arak       |
| 'Avoda Zara  | 'Avod       |
| 'Avot        | 'Avot       |
| Bava Batra   | BB          |
| Bava Metsi'a | BM          |
| Bava Qamma   | BQ          |
| Bekorot      | Bek         |
| Berakot      | Ber         |

<sup>16</sup> Josefus, *Mod Apion*, 35–99.

<sup>17</sup> Ant 13.5.9 §171-173 findes i Ejrnæs, Holst og Müller, *Dødehavsskrifterne og de antikke kilder om essæerne*, 570–71. Ant 18.1.2-6 §11-25 findes i Sigfred Pedersen (red.), *Den nytestamentlige tids historie*, 1. udg., Dansk kommentar til Det nye Testamente 2 (Århus: Aarhus universitetsforlag, 1994), 444–46.

<sup>18</sup> Flavius Josefus, *Den jødiske krig*, oversat af Erling Harsberg (København: Museum Tusculanum, 1997).

<sup>19</sup> En omregning kan fx findes på [ntresources.com/blog/?p=3492](http://ntresources.com/blog/?p=3492) eller ved at slå afsnittet op i *Perseus Digital Library* ([perseus.tufts.edu](http://perseus.tufts.edu)).

<sup>20</sup> Et udvalg af rabbiniske tekster findes i Børge Salomonsen, *Tekster til Jødedommen*, Religionspædagogiske studier (København: Gyldendal, 1972), og Børge Rod-Salomonsen og Judith Winther, *Skriften og den rabbiniske tradition*, bd. 1 af *Jødedommen: Religiøse tekster gennem 2000 år*, Verdensreligionernes Hovedværker (København: Spektrum, 2001).

|                 |           |
|-----------------|-----------|
| Betsa           | Bet       |
| Bikkurim        | Bik       |
| Dema'i          | Dem       |
| 'Eduyyot        | 'Ed       |
| 'Erubin         | 'Er       |
| Gittin          | Git       |
| Horajot         | Hor       |
| Kelim           | Kel       |
| Keritot         | Ker       |
| Ketubot         | Ket       |
| Khagiga         | Khag      |
| Khalla          | Khal      |
| Khullin         | Khul      |
| Kil'ajim        | Kil       |
| Ma'aser Sheni   | Ma'as Sh  |
| Ma'aserot       | Ma'as     |
| Makot           | Mak       |
| Makshirin       | Maksh     |
| Me'ila          | Me'il     |
| Megilla         | Meg       |
| Menakhot        | Men       |
| Middot          | Mid       |
| Miqva'ot        | Miq       |
| Mo'ed Qatan     | Mo'ed Qat |
| Nazir           | Naz       |
| Nedarim         | Ned       |
| Nega'im         | Neg       |
| Nidda           | Nid       |
| 'Ohalot         | 'Ohal     |
| 'Orla           | 'Orla     |
| Para            | Para      |
| Pe'ah           | Pe'ah     |
| Pesakhim        | Pes       |
| Qiddushin       | Qid       |
| Qinnim          | Qin       |
| Ro'sh Hashshana | Ro'sh     |
| Sanhedrin       | San       |
| Shabbat         | Shab      |
| Shevi'it        | Shevi     |
| Shevu'ot        | Shevu     |
| Sheqalim        | Sheq      |
| Sota            | Sota      |
| Sukka           | Suk       |
| Ta'anit         | Ta'an     |
| Tamid           | Tamid     |
| Tebul Jom       | Teb       |
| Temura          | Tem       |
| Terumot         | Ter       |
| Tohorot         | Toh       |
| 'Uqtzin         | 'Uq       |
| Yadayim         | Yad       |
| Yevamot         | Yev       |

|          |      |
|----------|------|
| Yoma     | Yoma |
| Zavim    | Zav  |
| Zevakhim | Zev  |

Ved henvisninger til Mishna og Tosefta bruges komma til at adskille kapitel fra paragraf:

mKel 1,6-9; 2,2; tBer 1,1.

Ved henvisninger til Den Babylonske Talmud angives folio og side (a eller b):

bYoma 9b.

Ved henvisninger til Den Jerusalemiske/Palæstinensiske Talmud angives først kapitel og paragraf og derefter folio og spalte (a-d):

yHor 3,2 15b; yTa'an 4,5 24a.

Øvrige udvalgte rabbiniske værker er:

|                                                |                                      |
|------------------------------------------------|--------------------------------------|
| 'Avadim                                        | 'Avad                                |
| 'Avot de-Rabbi Natan                           | 'Avot R Nat                          |
| Gemara                                         | Gem                                  |
| Mekilta                                        | Mek                                  |
| Midrash                                        | Midr                                 |
| Pesiqta de-Rab Kahana                          | Pesiq Rab Kah                        |
| Pesiqta Rabbati                                | Pesiq Rab                            |
| Rabba Første Mosebog, Rabba Anden Mosebog osv. | 1 Mos Rab, 2 Mos Rab, 3 Mos Rab osv. |
| Sifra                                          | Sifra                                |
| Soferim                                        | Sof                                  |
| Tankhuma                                       | Tankh                                |

### 6.2.11 Targumim

Til Pentateuken findes

| Targum                                        | Forkortelse |
|-----------------------------------------------|-------------|
| Targum Onqelos                                | Tg Onq      |
| Pseudo-Jonatan (= Targum Yerushalmi I)        | Tg Ps-J     |
| Targum Neofiti                                | Tg Neof     |
| Den Samaritanske Targum                       | Sam Tg      |
| Fragmentarisk Targum (= Targum Yerushalmi II) | Frg Tg      |

Ved henvisninger til targumim anvendes de almindelige forkortelser for GT (jf. 6.2.1):

Tg Onq 1 Mos 1,1; 2,5; 2 Mos 12,6; Tg Neof 1 Mos 1,2.

Til Profeterne (dvs. Jos, Dom, 1-2 Sam, 1-2 Kong samt de senere skriftprofeter) findes kun Targum Jonatan, der dog ikke er en samlet Targum. Derfor henvises til Targumen for de enkelte skrifter, altså: Tg Jos, Tg Dom, ..., Tg Es, Tg Jer, ..., Tg Hos, Tg Joel, osv.

Til Skrifterne findes ingen samlet Targum, og der henvises til Targumen for de enkelte skrifter: Tg Sl, Tg Ordsp, Tg Job, Tg Højs, Tg Ruth, Tg Klages, Tg Præd, Tg 1 Krøn, Tg 2 Krøn.

Til Esters Bog findes to targumim: Tg Est I og Tg Est II.

### 6.2.12 *De Apostolske Fædre*<sup>21</sup>

|                                            |           |
|--------------------------------------------|-----------|
| Barnabasbrevet                             | Barn      |
| Didake                                     | Did       |
| Diognetbrevet                              | Diogn     |
| Hermas' Hyrden *                           | Herm      |
| Ignatius' Brev til menigheden i Efesos     | IgnEf     |
| Ignatius' Brev til menigheden i Filadelfia | IgnFilad  |
| Ignatius' Brev til menigheden i Magnesia   | IgnMagn   |
| Ignatius' Brev til Polykarp                | IgnPolyk  |
| Ignatius' Brev til menigheden i Rom        | IgnRom    |
| Ignatius' Brev til menigheden i Smyrna     | IgnSmyrn  |
| Ignatius' Brev til menigheden i Tralles    | IgnTrall  |
| Første Klemensbrev                         | 1 Klem    |
| Andet Klemensbrev                          | 2 Klem    |
| Papias-fragmenterne                        | Pap       |
| Polykarps Brev                             | Polyk     |
| Polykarps Martyrium                        | PolykMart |
| Presbyter-fragmenterne                     | Presb     |
| Quadratus-fragmentet                       | Quad      |

\* Der er to verseringssystemer af Hermas' Hyrden: Det ældre system inddeler skriftet i 5 syner, 12 bud og 10 lignelser, der igen er underinddelt i kapitler og vers. Det nyere system inddeler skriftet i 114 fortløbende nummererede kapitler, der yderligere er inddelt i vers.

Efter det ældre system henvises der fx til 3. Syn 3,4, mens samme passage efter det nyere system betegnes Herm 11,4.

Fordi begge systemer er i anvendelse, anbefales dobbelte henvisninger: Herm 1. Syn 3,4 (11,4). En omregningstabel kan findes i *The SBL Handbook of Style* appendiks D.

### 6.2.13 *Tidlige kirkefædre og tidlige kristne skrifter*

De almindeligste skrifter angives i tabellen nedenfor. Derudover henvises til *The SBL Handbook of Style* §8.3.14.3. Forkortelser og titler skal, også hvor de ikke foreligger i dansk oversættelse, angives på dansk med den latinske titel i parentes ved første henvisning eller på forkortelseslisten.

Ved skrifter, som ikke er nævnt her, bør den forkortelsespraksis følges, som er anvendt her og redegjort for i afsnit 6.2.

For flere af disse skrifter gælder det, at der er flere forskellige referencesystemer i spil, typisk et ældre baseret på de første trykte udgaver og et nyere baseret på tekstkritiske udgaver. Hvor det er muligt, bør begge systemer anvendes, således at henvisningen gives efter det oprindelige/ældste system først, og derefter i parentes efter det nyere system.

Hvor det ikke ud fra konteksten er klart, hvem der er forfatter til det skrift, der henvises til, skal det fremgå i forbindelse med henvisningen. Forfatternavne forkortes ikke, men evt. tilnavne udelades oftest.

En tilsvarende formulering findes hos Irenæus (*ModKætt* 4.20.4 jf. Origenes, *ModCels* IV, 68).

<sup>21</sup> Niels Jørgen Cappelørn, Niels Hyldahl og Bertil Wiberg (red.), *De apostolske Fædre i dansk oversættelse med indledning og noter* (København: Det Danske Bibelselskab, 1985); Søren Giversen, *De apostolske Fædre. Frelserens Evangelium. Spredte Jesusord, Oldkristne tekster 1–2* (Herning: Poul Kristensen, 2001).

| Forfatter og titel                              | Engelsk forkortelse | Dansk titel                                         | Forkortelse |
|-------------------------------------------------|---------------------|-----------------------------------------------------|-------------|
| <b>Ambrosius</b>                                |                     |                                                     |             |
| <i>De benedictionibus patriarcharum</i>         | Patr.               | Om patriarkernes velsignelser                       | Patr        |
| <i>De bono mortis</i>                           | Bon. mort.          | Om døden som et gode                                | Død         |
| <i>De fuga saeculi</i>                          | Fug.                | Om flugten fra verden                               | Flugt       |
| <i>De incarnationis dominicae sacramento</i>    | Incarn.             | Om Herrens inkarnation som et sakramente            | Inkarn      |
| <i>De interpellatione Job et David</i>          | Job                 | Om Jobs og Davids bøn                               | Job         |
| <i>De Jacob et vita beata</i>                   | Jac.                | Om Jakob og det glade liv                           | Jak         |
| <i>De mysteriis</i>                             | Myst.               | Om mysterierne                                      | Myst        |
| <i>De paradiso</i>                              | Parad.              | Om paradís                                          | Parad       |
| <i>De Spiritu Sancto</i>                        | Spir.               | Om Helligånden                                      | Helligånd   |
| <i>Hexaëmeron libri sex</i>                     | Hex.                | Hexaëmeron                                          | Hex         |
| <b>Athanasius af Alexandria/den Store</b>       |                     |                                                     |             |
| <i>Apologia ad Constantinum</i>                 | Apol. Const.        | Forsvar over for Konstantin                         | ForsvKonst  |
| <i>Apologia secunda/Apologia contra Arianos</i> | Apol. sec.          | Forsvar over for arianerne                          | ForsvArian  |
| <i>Contra gentes</i>                            | C. Gent.            | Imod hedningerne                                    | ImodHedn    |
| <i>De incarnatione</i>                          | Inc.                | Om inkarnationen                                    | Inkarn      |
| <i>Epistula ad Adelphium</i>                    | Ap. Adelph.         | Brev til Adelfius                                   | AdelfB      |
| <i>Historia Arianorum</i>                       | H. Ar.              | Arianernes historie                                 | ArianHist   |
| <i>Vita Antonii</i>                             | Vit. Ant.           | Antonius' Liv                                       | AntLiv      |
| <b>Augustin<sup>22</sup></b>                    |                     |                                                     |             |
| <i>Confessionum libri XIII</i>                  | Conf.               | Bekendelser <sup>23</sup>                           | Bekend      |
| <i>Contra Academicos</i>                        | Acad.               | Mod akademikerne <sup>24</sup>                      | Akad        |
| <i>Contra Julianum</i>                          | C. Jul.             | Imod Julian                                         | ImodJul     |
| <i>De anima et eius origene</i>                 | An. orig.           | Om sjælen og dens oprindelse                        | Sjæl        |
| <i>De beata vita</i>                            | Beat.               | Om det lykkelige liv <sup>25</sup>                  | Lykkel      |
| <i>De bono conjugali</i>                        | Bon. conj.          | Om det gode ægteskab                                | Ægtesk      |
| <i>De catechizandis rudibus</i>                 | Catech.             | Kristendomsundervisning for begyndere <sup>26</sup> | Underv      |
| <i>De civitate Dei</i>                          | Civ.                | Om Guds stad <sup>27</sup>                          | Stad        |
| <i>De consensu evangelistarum</i>               | Cons.               | Om evangelisternes overensstemmelse                 | Overenss    |
| <i>De doctrina christiana</i>                   | Doctr. chr.         | Om den kristne lære <sup>28</sup>                   | Lære        |
| <i>De fide et operibus</i>                      | Fid. op.            | Om tro og gerninger                                 | TroGern     |

<sup>22</sup> Et udvalg af Augustins prædikener findes i Helge Haystrup, *Svanens sang: Udvalgte prædikener af Augustin* (København: C. A. Reitzel, 1998).

<sup>23</sup> Augustin, *Augustins bekendelser*, oversat af Torben Damsholt (København: Sankt Ansgars Forlag, 2004).

<sup>24</sup> Augustin, *Mod akademikerne. Et lykkeligt liv. Verdensordenen*, oversat af Torben Damsholt, Augustins filosofiske dialoger 1 (Frederiksberg: Anis, 1999), 17–94.

<sup>25</sup> Augustin, *Mod akademikerne*, 95–122.

<sup>26</sup> Augustin, *Kristendomsundervisning for begyndere. Tro, håb og kærlighed - en håndbog*, oversat af Torben Damsholt, Augustins småskrifter om troen 2 (Frederiksberg: Anis, 2005), 12–60.

<sup>27</sup> Augustin, *Om Guds Stad*, oversat af Bent Dalsgaard Larsen (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2002).

<sup>28</sup> Bog 4 findes i Aurelius Augustin, *Om den kristne taler*, oversat af Niels W. Bruun (København: Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, 1972).

|                                            |                |                                               |           |
|--------------------------------------------|----------------|-----------------------------------------------|-----------|
| De fide et symbolo                         | Fid. symb.     | Om troen og trosbekendelsen <sup>29</sup>     | Trosbek   |
| De fide rerum quae non vientur             | Fid.           | Om troen på ting man ikke ser <sup>30</sup>   | Tro       |
| De Genesi ad litteram                      | Gen. litt.     | Om Første Mosebog bogstaveligt fortolket      | GenBogst  |
| De gratia Christi, et de peccato originali | Grat. Chr.     | Om Kristi nåde og arvesynden                  | NådeArves |
| De gratia et libero arbitrio               | Grat.          | Om nåden og den frie vilje                    | Nåde      |
| De haeresibus                              | Haer.          | Om kætterierne                                | Kætt      |
| De immortalitate animae                    | Immort. an.    | Om sjælens udødelighed <sup>31</sup>          | SjælUdød  |
| De libero arbitrio                         | Lib.           | Om den frie vilje <sup>32</sup>               | Vilje     |
| De magistro                                | Mag.           | Læreren <sup>33</sup>                         | Lærer     |
| De musica                                  | Mus.           | Om musikken                                   | Mus       |
| De natura et gratia                        | Nat. grat.     | Om naturen og nåden                           | NaturNåde |
| De ordine                                  | Ord.           | Om verdensordenen <sup>34</sup>               | Verdens   |
| De peccato originali                       | Pecc. orig.    | Om arvesynden                                 | Arves     |
| De quantitate animae                       | Quant. an.     | Om sjælens omfang <sup>35</sup>               | SjælOmf   |
| De spiritu et littera                      | Spir. et litt. | Om ånden og bogstaven <sup>36</sup>           | ÅndBogst  |
| De Trinitate                               | Trin.          | Om treenigheden                               | Treenig   |
| De utilitate credendi                      | Util. cred.    | Om nytten af at tro <sup>37</sup>             | Nytte     |
| De vera religione                          | Ver. rel.      | Om den sande religion <sup>38</sup>           | SandRel   |
| Enchiridion de fide, spe et caritate       | Enchir.        | Håndbog i tro, håb og kærlighed <sup>39</sup> | Håndb     |
| Epistulae                                  | Ep.            | Breve                                         | Brev      |
| Soliloquiorum                              | Solil.         | Enetaler <sup>40</sup>                        | Enet      |
| <b>Clemens af Alexandria</b>               |                |                                               |           |
| Eclogae propheticae                        | Ecl.           | Uddrag fra Profeterne                         | Udd       |
| Stromateis                                 | Strom.         | Stromata                                      | Strom     |
| <b>Cyprian</b>                             |                |                                               |           |

<sup>29</sup> Augustin, *Den sande religion*. *Nytten af at tro*. *Troen og trosbekendelsen*. *Troen på ting man ikke ser*, oversat af Torben Damsholt, Augustins småskrifter om troen 1 (Frederiksberg: Anis, 2004), 119–36.

<sup>30</sup> Augustin, *Den sande religion*, 137–48.

<sup>31</sup> Augustin, *Enetaler*. *Sjælens udødelighed*. *Sjælens omfang*, oversat af Torben Damsholt, Augustins filosofiske dialoger 2 (Frederiksberg: Anis, 2000), 68–86.

<sup>32</sup> Augustin, *Den frie vilje*. *Læreren*, oversat af Torben Damsholt, Augustins filosofiske dialoger 3 (Frederiksberg: Anis, 2000).

<sup>33</sup> Augustin, *Den frie vilje*.

<sup>34</sup> Augustin, *Mod akademikerne*, 123–88.

<sup>35</sup> Augustin, *Enetaler*, 87–154.

<sup>36</sup> Augustin, *Om Ånden og Bogstaven*, oversat af Helge Haystrup (Fredericia: Credo, 2008). Uddrag i Afdeling for Dogmatik, Aarhus Universitet, *Teologiske tekster: Udvalg af klassiske dogmatiske tekster*, 2. udg. (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2017), 67–81.

<sup>37</sup> Augustin, *Den sande religion*, 81–118.

<sup>38</sup> Augustin, *Den sande religion*, 13–80.

<sup>39</sup> Augustin, *Kristendomsundervisning*, 61–128. Uddrag i Afdeling for Dogmatik, Aarhus Universitet, *Teologiske tekster*, 83–105.

<sup>40</sup> Augustin, *Enetaler*, 11–67.

|                                                     |             |                                              |                 |
|-----------------------------------------------------|-------------|----------------------------------------------|-----------------|
| <i>De catholicae ecclesiae unitate</i>              | Unit. eccl. | Om den almindelig kirkes enhed <sup>41</sup> | Enh             |
| <i>De dominica oratione</i>                         | Dom. or.    | Om Fadervor                                  | Faderv          |
| <b>Euseb/Euseb af Cæsarea</b>                       |             |                                              |                 |
| <i>De martyribus Palaestinae</i>                    | Mart. Pal.  | Om de palæstinensiske martyrer <sup>42</sup> | Mart            |
| <i>Historia ecclesiastica</i>                       | Hist. eccl. | Kirkehistorie <sup>43</sup>                  | Hist            |
| <i>Praeparatio evangelica</i>                       | Praep. ev.  | Evangelisk forberedelse                      | Forb            |
| <i>Vita Constantini</i>                             | Vit. Const. | Konstantins liv <sup>44</sup>                | KonstLiv        |
| <b>Gregor af Nyssa</b>                              |             |                                              |                 |
|                                                     |             | Prædikener over Fadervor <sup>45</sup>       |                 |
| <i>Contra fatum</i>                                 | Fat.        | Mod skæbnetroen <sup>46</sup>                |                 |
| <i>De anima et resurrectione</i>                    | An. res.    | Om sjælen og opstandelsen <sup>47</sup>      |                 |
| <i>Oratio catechetica magna ?</i>                   | Or. cat. ?  | Den kateketiske tale <sup>48</sup>           |                 |
| <i>Vita Macrinae</i>                                | Macr.       | Makrinus liv <sup>49</sup>                   | Makr            |
| <b>Hippolyt</b>                                     |             |                                              |                 |
| <i>Refutatio omnium haeresium (Philosophoumena)</i> | Haer.       | Gendrivelse af alle kætterier <sup>50</sup>  | GendrKætt       |
| <i>Traditio apostolica</i>                          | Trad. ap.   | Den apostolske tradition                     | ApTrad          |
| <b>Irenæus</b>                                      |             |                                              |                 |
| <i>Adversus haereses</i>                            | Haer.       | Mod kætterne <sup>51</sup>                   | ModKætt         |
| <b>Johannes Chrysostomos</b>                        |             |                                              |                 |
| <i>Adversus Judaeos</i>                             | Adv. Jud.   | Mod judaisterne                              | ModJud          |
| <i>De sacerdotio</i>                                | Sac.        | Om præsteskapet                              | Præst           |
| <i>Homiliae in Genesim (osv.)</i>                   | Hom. Gen.   | Prædikener over 1 Mosebog                    | Præd1Mos (osv.) |
| <b>Justin Martyr</b>                                |             |                                              |                 |
| <i>Apologia i</i>                                   | 1 Apol.     | Første apologi <sup>52</sup>                 | 1 Apol          |
| <i>Apologia ii</i>                                  | 2 Apol.     | Anden apologi                                | 2 Apol          |

<sup>41</sup> Uddrag i Afdeling for Dogmatik, Aarhus Universitet, *Teologiske tekster*, 59–65.

<sup>42</sup> Euseb, *Kirkehistorien og Om dem, der led martyrdøden i Palæstina*, oversat af Jørgen Ledet Christiansen og Helge Kjær Nielsen, Antikken og Kristendommen 8 (København: Anis, 2011), 457–530.

<sup>43</sup> Euseb, *Kirkehistorien og Om dem, der led martyrdøden i Palæstina*, 23–455.

<sup>44</sup> Euseb, *Konstantins liv*, oversat af Jørgen Ledet Christiansen, Antikken og Kristendommen 11 (Frederiksberg: Anis, 2015).

<sup>45</sup> Gregor af Nyssa, *Gregor af Nyssa*, redigeret af Anna Marie Aagaard, oversat af Bent Noack og Jørgen Ledet Christiansen (Frederiksberg: Anis, 1994), 44–92.

<sup>46</sup> Gregor af Nyssa, *Gregor af Nyssa*, 93–112 (Aagaard).

<sup>47</sup> Gregor af Nyssa, *Gregor af Nyssa*, redigeret af Nils Arne Pedersen, oversat af Jørgen Ledet Christiansen, Antikken og Kristendommen 5 (København: Anis, 2007), 57–154.

<sup>48</sup> Gregor af Nyssa, *Gregor af Nyssa*, 155–233 (Pedersen).

<sup>49</sup> Gregor af Nyssa, *Gregor af Nyssa*, 15–56 (Pedersen).

<sup>50</sup> GendrKætt 9,26–27 findes i Ejrnæs, Holst og Müller, *Dødehavsskrifterne og de antikke kilder om essæerne*, 572–74.

<sup>51</sup> Bog 5 findes i Anders-Christian L. Jacobsen (red.), *Irenæus: Mod kætterne* (Frederiksberg: Anis, 1999), 87–163.

<sup>52</sup> Justin, *Justin: Apologier*, oversat af Henrik Pontoppidan Thyssen, Bibel og historie 18 (Århus: Aarhus Universitetsforlag, 1996).

|                              |              |                                               |             |
|------------------------------|--------------|-----------------------------------------------|-------------|
| <i>Dialogus cum Tryphone</i> | <i>Dial.</i> | <i>Dialog med (jøden) Tryfo</i> <sup>53</sup> | <i>Dial</i> |
|------------------------------|--------------|-----------------------------------------------|-------------|

#### Origenes af Alexandria

|                      |               |                                |                |
|----------------------|---------------|--------------------------------|----------------|
| <i>Contra Celsum</i> | <i>Cels.</i>  | <i>Mod Celsus</i>              | <i>ModCels</i> |
| <i>De principiis</i> | <i>Princ.</i> | <i>Om de første principper</i> | <i>Princ</i>   |

#### Tertullian

|                                |                  |                                |                |
|--------------------------------|------------------|--------------------------------|----------------|
| <i>Adversus Judaeos</i>        | <i>Adv. Jud.</i> | <i>Mod jøderne</i>             | <i>ModJød</i>  |
| <i>Adversus Marcionem</i>      | <i>Marc.</i>     | <i>Mod Markion</i>             | <i>ModMark</i> |
| <i>Adversus Praxean</i>        | <i>Prax.</i>     | <i>Mod Praxeas</i>             | <i>ModPrax</i> |
| <i>Apologeticus</i>            | <i>Apol.</i>     | <i>Apologi</i> <sup>54</sup>   | <i>Apol</i>    |
| <i>De baptismo</i>             | <i>Bapt.</i>     | <i>Om dåben</i>                | <i>Dåb</i>     |
| <i>De fuga in persecutione</i> | <i>Fug.</i>      | <i>Flugt under forfølgelse</i> | <i>Flugt</i>   |
| <i>De oratione</i>             | <i>Or.</i>       | <i>Om bøn</i>                  | <i>Bøn</i>     |

### 6.2.14 NT-apokryfer og -pseudepigrapher

I den følgende tabel angiver NHC, at skriftet findes i Nag Hammadi-biblioteket, og BG, at skriftet findes hos Berlineragnostikeren. De efterfølgende cifre angiver kodekset.

Tabellen indeholder kun et udvalg af NT-apokryfer og -pseudepigrapher. Fyldigere lister kan findes i *SBLHS* § 8.3.12-13. Tabellen angiver forkortelsespraksis.

| Titel                                                 | Forkortelse             |
|-------------------------------------------------------|-------------------------|
| Abgar og Jesus †                                      | Abg                     |
| Andreasakterne †/Andreas' Gerninger                   | AndrAkt                 |
| Apostlenes Brev †                                     | ApBr                    |
| Barnabasakterne/Barnabas' Gerninger                   | BarnAkt                 |
| Barnabasevangeliet                                    | BarnEv                  |
| Bartolomæusevangeliet                                 | BartEv                  |
| Bogen om Marias Fødsel *                              | MariaFød                |
| Det Hemmelige Markusevangelium †                      | HemMarkEv               |
| Ebjonitterevangeliet * †                              | EbjonEv                 |
| Egypterevangeliet * †                                 | EgyptEv                 |
| Eugnostos' Brev <sup>55</sup>                         | Eug (NHC III 3)         |
| Filipsevangeliet <sup>56</sup>                        | FilEv (NHC II 3)        |
| Frelseren Hævnes *                                    | FrelsHævn               |
| Frelserens Dialog *                                   | FrelsDial               |
| Frelserens Evangelium <sup>57</sup>                   | FrelsEv                 |
| Hebræerevangeliet * †                                 | HebrEv                  |
| Jakobs Forevangelium * †                              | JakForEv                |
| Jakobsapokryfen *                                     | JakApokr                |
| Jesu Kristi Visdom (Sofia Jesu Christi) <sup>58</sup> | SJC (NHC III 4 og BG 3) |
| Johannes' Spørgsmål *                                 | JohSp                   |
| Johannesakterne †/Johannes' Gerninger                 | JohAkt                  |
| Johannesapokryfen                                     | JohApokr                |

<sup>53</sup> Justin, *Justins dialog med jøden Tryfon*, oversat af Jørgen Ledet Christiansen, Niels Hyldahl og Mogens Müller, Antikken og Kristendommen 10 (København: Anis, 2012).

<sup>54</sup> Tertullian, *Tertullianus forsvarsskrift for de kristne*, oversat af Niels Willert, Bibel og historie 15 (Århus: Aarhus Universitetsforlag, 1990).

<sup>55</sup> René Falkenberg og Jesper Hyldahl, *Grundlaget for erkendelse: Teksterne Eugnostos' brev og Sophia Jesu Christi fra Nag Hammadi-biblioteket og Berlineragnostikeren* (Århus: Aarhus Universitetsforlag, 2003).

<sup>56</sup> Søren Giversen, *Filipsevangeliet* (København: G.E.C. Gad, 1966).

<sup>57</sup> Giversen, *Oldkristne tekster 1-2*, 2:321-341.

<sup>58</sup> Falkenberg og Hyldahl, *Grundlaget for erkendelse*.

|                                                                                |                           |
|--------------------------------------------------------------------------------|---------------------------|
| Jordemoderens Fortælling *                                                     | JordemFortæl              |
| Josef Tømrers Historie *                                                       | Josef                     |
| Judasevangeliet <sup>59</sup>                                                  | JudEv                     |
| Laodikenserbrevet †                                                            | LaodBr                    |
| Mariaevangeliet <sup>60</sup> *                                                | MariaEv (BG 1)            |
| Markions Evangelium                                                            | MarkionEv                 |
| Matthias' Traditioner *                                                        | MatthiTrad                |
| Nazaræerevangeliet * †                                                         | NazarEv                   |
| Nikodemusevangeliet *                                                          | NikodEv                   |
| Paulus i Efesos †                                                              | PaulEf                    |
| Paulus' Martyrium                                                              | PaulMart                  |
| Paulus' og Theklas Gerninger †                                                 | PaulThekl                 |
| Paulus' Åbenbaring                                                             | PaulÅb (NHC V 2)          |
| Peters Prædiken */Kerygma Petrou †                                             | PetPræd                   |
| Peters Åbenbaring †                                                            | PetÅb                     |
| Peters' Martyrium                                                              | PetMart                   |
| Petersakterne †/Peters Gerninger                                               | PetAkt                    |
| Petersevangeliet * †                                                           | PetEv                     |
| Pilatus' Brev til Claudius *                                                   | PilBrClaud                |
| Pilatus' Brev til Tiberius *                                                   | PilBrTib                  |
| Pilatus' Død *                                                                 | PilDød                    |
| Pilatus' Indberetning *                                                        | PilIndb                   |
| Pilatus' Pågribelse *                                                          | PilPågrib                 |
| Pseudo-Matthæusevangeliet *                                                    | Ps-MattEv                 |
| Sandhedens Evangelium <sup>61</sup>                                            | SandEv (NHC I 3 og XII 3) |
| Seneca og Paulus †                                                             | SenPaul                   |
| Thomas Apostels Skrift om Herrens Barndom *                                    | ThomAp                    |
| Thomas Israelits Bog om Herrens Barndom *                                      | ThomIs                    |
| Thomas' Barndomsevangelium */Thomas' Barndomsfortælling †                      | ThomBarndEv               |
| Thomasakterne †/Thomas' Gerninger                                              | ThomAkt                   |
| Thomasevangeliet <sup>62</sup> * †                                             | ThomEv (NHC II 2)         |
| Tredje Korintherbrev (en del af Brevvekslingen mellem korintherne og Paulus †) | 3 Kor                     |

De med \* markerede skrifter findes på dansk i Søren Giversen, *De apokryfe Evangelier*, Oldkristne tekster 3 (Herning: Poul Kristensen, 2001).

De med † markerede skrifter findes på dansk i Jørgen Ledet Christiansen og Helge Kjær Nielsen, overs., *Nytestamentlige apokryfer* (København: Det Danske Bibelselskab, 2002).

### 6.2.15 Klassiske skrifter

De almindeligste skrifter fra udvalgte forfattere angives i tabellen nedenfor. Derudover henvises til *The SBL Handbook of Style* §8.3.14.3. Forkortelser og titler skal, også hvor de ikke foreligger i dansk oversættelse, angives på dansk med den latinske titel i parentes ved første henvisning eller på forkortelseslisten.

<sup>59</sup> Anders Klostergaard Petersen, Jesper Hyldahl og Einar Thomassen (red.), *Mellem venner og fjender: En folkebog om Judasevangeliet, tidlig kristendom og gnosis*, Antikken og Kristendommen 6 (København: Anis, 2008), 15–38.

<sup>60</sup> Marianne Aagaard Skovmand, *Mariaevangeliet* (København: Gyldendal, 2017).

<sup>61</sup> Søren Giversen, *Sandhedens evangelium*, Gnostisk bibliotek 1 (København: SphinX, 1990).

<sup>62</sup> Marianne Aagaard Skovmand, *Thomasevangeliet* (København: Gyldendal, 2018).

Tabellen angiver den forkortelsespraksis, der også bør følges ved skrifter, som ikke er nævnt her.

Flere af de nedenfor nævnte skrifter findes i flere danske oversættelse. I fodnoterne er kun enkelte nævnt og kun fuldstændige oversættelser.<sup>63</sup>

Hvor det ikke ud fra konteksten er klart, hvem der er forfatter til det skrift, der henvises til, skal det fremgå i forbindelse med henvisningen (jf. 6.2.13). Forfatternavne forkortes ikke, men evt. tilnavne udelades oftest.

| Forfatter og titel                   | Engelsk forkortelse | Dansk titel                                 | Forkortelse       |
|--------------------------------------|---------------------|---------------------------------------------|-------------------|
| <b>Aristoteles</b>                   |                     |                                             |                   |
| <i>De anima</i>                      | <i>De an.</i>       | <i>Om sjælen</i> <sup>64</sup>              | <i>Sjæl</i>       |
| <i>De Interpretatione</i>            |                     | <i>Om fortolkning</i> <sup>65</sup>         | <i>Fort</i>       |
| <i>De vita et morte</i>              | <i>Vit. mort.</i>   | <i>Om liv og død</i> <sup>66</sup>          | <i>LivDød</i>     |
| <i>Ethica eudemia</i>                | <i>Eth. eud.</i>    | <i>Den eudemianske etik</i>                 | <i>EudEtik</i>    |
| <i>Ethica nicomachea</i>             | <i>Eth. nic.</i>    | <i>Den nikomacheiske etik</i> <sup>67</sup> | <i>NikEtik</i>    |
| <i>Metaphysica</i>                   | <i>Metaph.</i>      | <i>Metafysikken</i> <sup>68</sup>           | <i>Metaf</i>      |
| <i>Physica</i>                       | <i>Phys.</i>        | <i>Fysikken</i>                             | <i>Fys</i>        |
| <i>Poetica</i>                       | <i>Poet.</i>        | <i>Poetikken</i> <sup>69</sup>              | <i>Poet</i>       |
| <i>Problemata</i>                    | <i>Probl.</i>       | <i>Problemerne</i>                          | <i>Probl</i>      |
| <i>Rhetorica</i>                     | <i>Rhet.</i>        | <i>Retorik</i> <sup>70</sup>                | <i>Ret</i>        |
| <b>Cicero</b> <sup>71</sup>          |                     |                                             |                   |
| <i>De divinatione</i>                | <i>Div.</i>         | <i>Om spådomskunsten</i>                    | <i>Spådom</i>     |
| <i>De fato</i>                       | <i>Fat.</i>         | <i>Om skæbnen</i>                           | <i>Skæb</i>       |
| <i>De finibus bonorum et malorum</i> | <i>Fin.</i>         | <i>Om det højeste mål for godt og ondt</i>  | <i>Mål</i>        |
| <i>De legibus</i>                    | <i>Leg.</i>         | <i>Om lovene</i>                            | <i>Love</i>       |
| <i>De natura deorum</i>              | <i>Nat. d.</i>      | <i>Om gudernes natur</i>                    | <i>GudNat</i>     |
| <i>De officiis</i>                   | <i>Off.</i>         | <i>Om den rette handlemåde</i>              | <i>Handl</i>      |
| <i>De optimo genere oratorum</i>     | <i>Opt. gen.</i>    | <i>Om den bedste slags talere</i>           | <i>BedstTaler</i> |
| <i>De oratore</i>                    | <i>De or.</i>       | <i>Om taleren</i>                           | <i>Taler</i>      |
| <i>De republica</i>                  | <i>Rep.</i>         | <i>Om staten</i>                            | <i>Stat</i>       |
| <b>Herodot</b>                       |                     |                                             |                   |
| <i>Historiae</i>                     | <i>Hist.</i>        | <i>Historie</i>                             | <i>Hist.</i>      |
| <b>Hesiod</b> <sup>72</sup>          |                     |                                             |                   |
| <i>Opera et dies</i>                 | <i>Op.</i>          | <i>Værker og dage</i>                       | <i>Værk</i>       |
| <i>Scutum</i>                        | <i>Scut.</i>        | <i>Skjold</i>                               | <i>Skjold</i>     |

<sup>63</sup> Uddrag af klassiske, græsk-romerske tekster findes fx i Vagn Duekilde, *Hellas i klassisk tid*, Verdensreligionernes hovedværker (København: Spektrum, 1997); Per Bilde, *Den hellenistisk-romerske verden*, Verdensreligionernes hovedværker (København: Spektrum, 1998).

<sup>64</sup> Aristoteles, *Om sjælen*, oversat af Søren Porsborg (Frederiksberg: Det lille forlag, 1998).

<sup>65</sup> Aristoteles, "De Interpretatione", i *Narrativitet*, redigeret af Per Aage Brandt, oversat af Hanne Roer, Almen semiotik 3 (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 1991), 11–38.

<sup>66</sup> Aristoteles, *Tre naturfilosofiske skrifter*, oversat af Michael Verner (Århus: Klim, 2015).

<sup>67</sup> Aristoteles, *Den Nikomacheiske etik*, oversat af Niels Møller (Frederiksberg: Det lille forlag, 1995).

<sup>68</sup> Aristoteles, *Metafysik*, oversat af Michael Verner (Aarhus: Klim, 2021).

<sup>69</sup> Aristoteles, *Poetikken*, oversat af Niels Henningsen (Frederiksberg: Det lille forlag, 2004).

<sup>70</sup> Aristoteles, *Retorik*, oversat af Thure Hastrup (København: Museum Tusculanum, 1996).

<sup>71</sup> Bl.a. M. Tullius Cicero, *Filosofiske skrifter*, oversat af Franz Blatt, Thure Hastrup og Per Krarup, 5 bd. (København: Gad, 1969-1972); M. Tullius Cicero, *Retoriske skrifter*, oversat af Thure Hastrup, Mogens Leisner-Jensen og Jacob Isager, 3 bd. (Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2003).

<sup>72</sup> Hesiod, *Theogonien. Værker og dage. Skjoldet*, oversat af Lene Andersen (København: Gyldendal, 1979).

|                            |            |                            |          |
|----------------------------|------------|----------------------------|----------|
| Theogonia                  | Theog.     | Teogoni                    | Teog     |
| <b>Homer</b>               |            |                            |          |
| Ilias                      | Il.        | Iliaden <sup>73</sup>      | Il       |
| Odyssea                    | Od.        | Odysseen <sup>74</sup>     | Od       |
| <b>Lukian</b>              |            |                            |          |
| De morte Peregrini         | Peregr.    | Om Peregrinos endeligt     | Peregr   |
| <b>Ovid</b>                |            |                            |          |
| Metamorphoses              | Metam.     | Metamorfoser <sup>75</sup> | Metam    |
| <b>Platon<sup>76</sup></b> |            |                            |          |
| Alcibiades II              | 2 Alc.     | Den anden Alcibiades       | 2 Alk    |
| Alcibiades major           | Alc. maj.  | Alkibiades                 | Alk      |
| Amatores                   | Amat.      | Rivalerne                  | Riv      |
| Apologia                   | Apol.      | Sokrates' Forsvarstale     | Forsv    |
| Charmides                  | Charm.     | Charmides                  | Charm    |
| Clitopho                   | Clit.      | Kleitophon                 | Kleit    |
| Cratylus                   | Crat.      | Kratylos                   | Krat     |
| Critias                    | Crit.      | Kritias                    | Krit     |
| Crito                      | Crit.      | Kriton                     | Krit     |
| Epinomis                   | Epin.      | Epinomis                   | Epin     |
| Epistulae                  | Ep.        | Breve                      | Breve    |
| Euthydemus                 | Euthyd.    | Euthydemos                 | Euthyd   |
| Euthyphro                  | Euthyphr.  | Euthyphron                 | Euthyphr |
| Gorgias                    | Gorg.      | Gorgias                    | Gorg     |
| Hipparchus                 | Hipparch.  | Hipparchos                 | Hipparch |
| Hippias major              | Hipp. maj. | Den store Hippias          | St Hipp  |
| Hippias minor              | Hipp. min. | Den lille Hippias          | Ll Hipp  |
| Ion                        | Ion        | Ion                        | Ion      |
| Laches                     | Lach.      | Laches                     | Lach     |
| Leges                      | Leg.       | Love                       | Lov      |
| Lysis                      | Lys.       | Lysis                      | Lys      |
| Menexenus                  | Menex.     | Menexenos                  | Menex    |
| Meno                       | Men.       | Menon                      | Men      |
| Minos                      | Min.       | Minos                      | Min      |
| Parmenides                 | Parm.      | Parmenides                 | Parm     |
| Phaedo                     | Phaed.     | Phaidon                    | Phaid    |
| Phaedrus                   | Phaedr.    | Phaidros                   | Phaidr   |
| Philebus                   | Phileb.    | Philebos                   | Phileb   |
| Politicus                  | Pol.       | Statsmanden                | Statsm   |
| Protagoras                 | Prot.      | Protagoras                 | Prot     |
| Respublica                 | Resp.      | Staten                     | Stat     |
| Sophista                   | Soph.      | Sofisten                   | Sof      |
| Symposium                  | Symp.      | Symposion                  | Symp     |
| Theaetetus                 | Theaet.    | Theaitetos                 | Thaeit   |
| Theages                    | Theag.     | Theages                    | Theag    |
| Timaeus                    | Tim.       | Timaíos                    | Tim      |
| <b>Plinius den Yngre</b>   |            |                            |          |

<sup>73</sup> Homer, *Homers Iliade med ledsager*, oversat af Otto Steen Due (København: Gyldendal, 2019).

<sup>74</sup> Homer, *Homers Odysse med ledsager*, oversat af Otto Steen Due (København: Gyldendal, 2019).

<sup>75</sup> Ovid, *Ovids Metamorfoser med ledsager*, oversat af Otto Steen Due (København: Gyldendal, 2020).

<sup>76</sup> Platon, *Samlede værker i ny oversættelse*, redigeret af Jørgen Mejer og Chr. Gorm Tortzen, 6. bd. (København: Gyldendal 2009-2015).

|                            |        |                             |       |
|----------------------------|--------|-----------------------------|-------|
| Epistulae                  | Ep.    | Breve <sup>77</sup>         | Breve |
| <b>Plinius den Ældre</b>   |        |                             |       |
| Naturalis historia         | Nat.   | Naturhistorie <sup>78</sup> | Nat   |
| <b>Plutarch</b>            |        |                             |       |
| Moralia                    | Mor.   | Moral                       | Mor   |
| <b>Seneca den Yngre</b>    |        |                             |       |
| De beneficiis              | Ben.   | Om velgerninger             | Velg  |
| De brevitate vitae         | Brev.  | Om livets korthed           | Korth |
| De clementia               | Clem.  | Om mildhed                  | Mildh |
| De ira                     | Ira    | Om vrede                    | Vred  |
| De tranquillitate animi    | Tranq. | Om sindsro                  | Sind  |
| <b>Sveton<sup>79</sup></b> |        |                             |       |
| Divus Augustus             | Aug.   | Den guddommelig Augustus    | Aug   |
| Divus Claudius             | Claud. | Den guddommelige Claudius   | Claud |
| Divus Julius               | Jul.   | Den guddommelige Julius     | Jul   |
| Divus Titus                | Tit.   | Den guddommelige Titus      | Tit   |
| Domitianus                 | Dom.   | Domitian                    | Dom   |
| Gaius Caligula             | Cal.   | Gajus Caligula              | Cal   |
| Galba                      | Galb.  | Galba                       | Galb  |
| Nero                       | Nero   | Nero                        | Nero  |
| Otho                       | Otho   | Otho                        | Otho  |
| Tiberius                   | Tib.   | Tiberius                    | Tib   |
| Vespasianus                | Vesp.  | Vespasian                   | Vesp  |
| Vitellius                  | Vit.   | Vitellius                   | Vit   |
| <b>Tacitus</b>             |        |                             |       |
| Annales                    | Ann.   | Annaler                     | Ann   |
| Germania                   | Germ.  | Germanien <sup>80</sup>     | Germ  |
| <b>Vergil</b>              |        |                             |       |
| Aeneid                     | Aen.   | Æneiden                     | Æneid |

Før flere af disse skrifter gælder det, at der er forskellige referencesystemer i spil, typisk et ældre baseret på de første trykte udgaver og et nyere baseret på tekstkritiske udgaver. Hvor det er muligt, bør begge systemer anvendes, således at henvisningen gives efter det oprindelige/ældste system først, og derefter i parentes efter det nyere system.

Ved henvisninger til Aristoteles' skrifter skal angives titel (forkortet jf. tabellen ovenfor), bog (romertal) og kapitel samt side, spalte (a eller b) og linje i August Immanuel Bekkers *Aristotelis Opera* (1831-1870). Denne er *public domain* og kan findes på nettet,<sup>81</sup> og disse oplysninger angives også i de fleste moderne udgaver/oversættelser. En henvisning vil se således ud:

Probl XVII.3, 916a37-39.

<sup>77</sup> Plinius Caecilius Secundus, *Udvalg af den yngre Plinius' brevveksling*, oversat af C. M. Rosenberg (København: Munksgaard, 1959).

<sup>78</sup> Nat 73 (15,4) findes i Ejrnæs, Holst og Müller, *Dødehavsskrifterne og de antikke kilder om essæerne*, 560–61.

<sup>79</sup> Sueton, *Julius Cæsar, Augustus, Tiberius, Caligula*, oversat af A. B. Drachmann, *Romerske kejsere 1* (København: Thaning & Appel, 1977); Sueton, *Claudius, Nero, Galba, Otho, Vitellius, Vespasian, Titus, Domitian*, oversat af A. B. Drachmann, *Romerske kejsere 2* (København: Thaning & Appel, 1977).

<sup>80</sup> Publius Cornelius Tacitus, *Germaniens historie, geografi og befolkning*, oversat af Niels W. Bruun og Allan A. Lund, 2 bd. (Århus: Wormianum, 1974).

<sup>81</sup> Se fx <https://archive.org/details/Bekker1831/> (bind 1) og <https://archive.org/details/aristotelisopera02arisrich/> (bind 2).

Probl XIX.18, 918b40-919a8.

Ved henvisninger til Platons skrifter angives titel (forkortet jf. tabellen ovenfor) samt sidetal og sideinddeling (a-e) i Henricus Stefanus' *Platonis opera quae extant omnia* fra 1578. Stefanus-numrene er fortløbende gennem alle Platons skrifter, og Platons skrifter er ikke yderligere inddelt i vers eller linjer. En henvisning vi se således ud:

Phaid 93a.

Der findes desuden til Platons skrifter en inddeling i kapitler, der følger tekstens mening og ikke dens længde. Men begge systemer er internationale, og Stefanus-numrene anbefales.

#### 6.2.16 *Koranen*

Koranen forkortes med Koran (ikke kursiveret), og koranvers angives på samme måde som bibelvers (dvs. Koran 3,1 for sura 3 vers 1, jf. 5.1).

#### 6.2.17 *Thomas Aquinas*

Aquinas' *Summa theologiae/Summa theologica* består af tre dele, hvoraf anden del er underinddelt i to, og et supplement. Alle henvisninger bør angives med arabertal.

| Del (dansk)             | Del (latin)             | Latinsk forkortelse      | Dansk forkortelse |
|-------------------------|-------------------------|--------------------------|-------------------|
| Første del              | <i>Pars Prima</i>       | Ia eller I               | 1                 |
| Første del af anden del | <i>Prima Secundae</i>   | Ia IIae eller I-II       | 2.1               |
| Anden del af anden del  | <i>Secunda Secundae</i> | IIa IIae eller II-II     | 2.2               |
| Tredje del              | <i>Pars Tertia</i>      | IIIa eller III           | 3                 |
| Supplement              | <i>Supplementum</i>     | IIIa Suppl. eller Suppl. | Suppl.            |

Hver del er inddelt i spørgsmål og artikler/svar. Også her bør alle henvisninger angives med arabertal og uden forkortelser som "q." og "a(rts.)".

En henvisning til artikel 2 under spørgsmål 28 i del 1 bør således angives som

Thomas Aquinas, *Summa theologia* 1:28.2.

mens en henvisning til artikel 1-2 under spørgsmål 145 i anden del af anden del bør angives som

Thomas Aquinas, *Summa theologia* 2.2:145.1-2.

Oversættelse angives som vist under 5.2.3.

På litteraturlisten anføres den udgave af *Summa theologiae/theologica* (den anførte titel skal svare til titelbladet), der er citeret fra, under "Aquinas, Thomas", hvad enten det er en latinsk (evt. i egen oversættelse) eller en oversættelse.

Hvis *Summa theologiae/theologica* anvendes ofte, kan forkortelsen *ST* evt. anvendes og tilføjes til forkortelseslisten (→6.2.22).

#### 6.2.18 *Martin Luther*

Der henvises til *Weimarer Ausgabe* med disse forkortelser:

| Forkortelse | På forkortelseslisten angives                                                                                                                     |
|-------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| WA          | Luther, Martin. <i>D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe (Weimarer Ausgabe)</i> . 73 bd. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1883-2009. |

|       |                                                                                                                                                                   |
|-------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| WA B  | Luther, Martin. <i>D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Briefwechsel (Weimarer Ausgabe)</i> . 18 bd. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1930-1985.   |
| WA TR | Luther, Martin. <i>D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Tischreden (Weimarer Ausgabe)</i> . 6 bd. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1912-1921.      |
| WA DB | Luther, Martin. <i>D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Deutsche Bibel (Weimarer Ausgabe)</i> . 12 bd. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1906-1961. |

Side- og linjetal angives med arabertal.

En henvisning til *En sermon om dåben* (1519) i sin helhed angives fx som

WA 2:727-737.

mens der ved et citat også bør henvises til de pågældende linjer:

WA 2:727,15-19.

WA 2:729,34-730,2.

Nogle WA-bind er underinddelt i halv- og kvartbind. Disse angives som

|           |         |         |            |
|-----------|---------|---------|------------|
| WA 10.1.1 | WA 30.2 | WA 39.2 | WA DB 9.1  |
| WA 10.1.2 | WA 30.3 | WA 40.1 | WA DB 9.2  |
| WA 10.2   | WA 31.1 | WA 40.2 | WA DB 10.1 |
| WA 10.3   | WA 31.2 | WA 40.3 | WA DB 10.2 |
| WA 17.1   | WA 34.1 | WA 55.1 | WA DB 11.1 |
| WA 17.2   | WA 34.2 | WA 55.2 | WA DB 11.2 |
| WA 30.1   | WA 39.1 |         |            |

#### 6.2.19 Karl Barth

| Titel                          | Forkortelse | På forkortelseslisten angives fx                                                                             |
|--------------------------------|-------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>Die kirchliche Dogmatik</i> | KD          | Barth, Karl. <i>Die kirchliche Dogmatik</i> . 9. udg. 13 bd. Zürich: Theologischer Verlag Zürich, 1950-1979. |
| <i>Church Dogmatics</i>        | CD          | Barth, Karl. <i>Church Dogmatics</i> . 2. udg. 13 bd. Peabody, MA: Hendrickson, 2010.                        |

KD/CD er inddelt i bind og halvbind. Disse angives som 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4.

Jf. i øvrigt omtalen i afsnit 5.2.2.

#### 6.2.20 Koncildokumenter

Dokumenterne fra Andet Vatikanerkoncil kan, hvis de anvendes hyppigt, forkortes:

|                                 |    |
|---------------------------------|----|
| <i>Apostolicam actuositatem</i> | AA |
| <i>Ad gentes</i>                | AG |
| <i>Christus Dominus</i>         | CD |
| <i>Dignitatis humanae</i>       | DH |
| <i>Dei verbum</i>               | DV |
| <i>Gravissimum educationis</i>  | GE |
| <i>Gaudium et spes</i>          | GS |
| <i>Inter mirifica</i>           | IM |
| <i>Lumen gentium</i>            | LG |

|                         |    |
|-------------------------|----|
| Nostra aetate           | NA |
| Orientalium Ecclesiarum | OE |
| Optatam totius          | OT |
| Perfectae Caritatis     | PC |
| Presbyterorum Ordinis   | PO |
| Sacrosanctum Concilium  | SC |
| Unitatis redintegratio  | UR |

#### 6.2.21 Trosbekendelser

De oldkirkelige trosbekendelser og den augsburgske bekendelse kan forkortes på denne måde. Forkortelsen kursiveres ikke. Om kursivering af trosbekendelsernes titler, se 2.2.8.

|                                                    |    |
|----------------------------------------------------|----|
| (Symbolum) Romanum                                 | R  |
| (Symbolum) Apostolicum                             | T  |
| (Symbolum) Nicænum                                 | N  |
| (Symbolum) Nicæno-Constantinopolitanum             | C  |
| (Symbolum) Athanasianum eller (Symbolum) Quicumque | Q  |
| Confessio Augustana                                | CA |

#### 6.2.22 Hyppigt anvendte værker

Hyppigt anvendte værker kan forkortes. Ved første henvisning til værket skal forkortelsen angives sammen med alle bibliografiske oplysninger. Forkortelsen kan efterfølgende både placeres i teksten eller i fodnoterne.

Det anbefales at holde igen med denne praksis og kun bruge den til opslagsværker, tekstsamlinger og i tilfælde, hvor samme værk eller flere værker af samme forfatter anvendes ofte.

### 6.3 Sekundærkilder

Forkortelser af sekundærkilder skal følge oversigterne i *The SBL Handbook of Style* §8.4 og sekundært *Internationales Abkürzungsverzeichnis für Theologie und Grenzgebiete*, 3. udg. (Berlin: de Gruyter, 2014). Herunder listes danske kilder og en række tilføjelser. Alle forkortelser skal angives på bogens forkortelsesliste. For værker af lignende karakter, som ikke findes på disse to lister, anbefales det efter samme principper at lave en dækkende forkortelse, som ikke i forvejen anvendes.

Forkortelser af sekundærkilder kursiveres, når der er tale om værkstitler og tidsskrifter, men ikke når der er tale om bogserier.

|        |                                                                                                                                    |
|--------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| AJut   | Acta Jutlandica                                                                                                                    |
| AJutH  | Acta Jutlandica, Humanistisk serie (Humanities Series)                                                                             |
| AJutT  | Acta Jutlandica, Teologisk serie                                                                                                   |
| ATDan  | Acta Theologica Danica                                                                                                             |
| BiKier | Bibliotheca Kierkegaardiana                                                                                                        |
| BoH    | Bibel og Historie (København/Aarhus Universitetsforlag)                                                                            |
| BSLK   | Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. Hg.v. Deutschen Evangelischen Kirchenausschuß. Göttingen, 2010 (13. udg.) |
| DDS    | <i>Den Danske Salmebog</i>                                                                                                         |
| DKNT   | Dansk Kommentar til Det Nye Testamente                                                                                             |

|         |                                                                 |
|---------|-----------------------------------------------------------------|
| DTT     | Dansk Teologisk Tidsskrift                                      |
| DTTTS   | Dansk Teologisk Tidsskrift, 2. afdeling, Teologiske studier     |
| DTTK    | Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke                           |
| FBE     | Forum for Bibelsk Eksegese                                      |
| GBL     | Gads Bibel Leksikon                                             |
| HeIS    | Hellenismestudier                                               |
| Hiphil  | Hiphil (2004-2010)                                              |
| HiphilN | Hiphil Novum (2014-2020)                                        |
| HT(D)   | Historisk tidsskrift (København)                                |
| KHS     | Kirkehistoriske samlinger                                       |
| KHS(K)  | Kirkehistoriske studier                                         |
| KNT(U)  | Kommentar till Nya Testamentet (Uppsala)                        |
| KSMS    | Kierkegaard Studies Monograph Series                            |
| KSYB    | Kierkegaard Studies Yearbook                                    |
| Mission | Mission. Nordisk missions tidsskrift (1971-1998, siden NyM)     |
| NMT     | Nordisk missions-tidsskrift (1890-1970, derefter Mission)       |
| NordT   | Nordisk Teologi (2006-2010)                                     |
| NTM     | Norsk Tidsskrift for Misjon (1948-2008, siden NTMV)             |
| NTMV    | Norsk Tidsskrift for Misjonsvitenskap                           |
| NTT     | Norsk Teologisk Tidsskrift (-2012)                              |
| NyM     | Ny Mission (Dansk Missionsråd)                                  |
| SANt    | Studia Aarhusiana Neotestamentica                               |
| SEEJ    | Scandinavian Evangelical E-journal (2010-2014)                  |
| SEEJNTS | Scandinavian Evangelical E-journal for New Testament Studies    |
| SEÅ     | Svensk Exegetisk Årsbok                                         |
| SJOT    | Scandinavian Journal of the Old Testament                       |
| SKS     | Søren Kierkegaards Skrifter, 55 bd. (København: Gad, 1997-2013) |
| SKS-E   | Søren Kierkegaards Skrifter, elektronisk udgave (sks.dk)        |
| TeolSt  | Teologiske studier (Århus, 1973-1982)                           |
| TT(N)   | Teologisk Tidsskrift (Oslo, 2012-)                              |
| TTDF    | Theologisk tidsskrift for den danske folkekirke                 |
| TTKi    | Tidsskrift for Teologi og Kirke (1930-2012)                     |
| UngT    | Ung Teologi                                                     |

## 6.4 Bibelloversættelser

På denne liste anføres de mest almindelige engelske og danske bibelloversættelser. De anvendte forkortelser anføres på bogens forkortelsesliste.

|      |                                                                       |
|------|-----------------------------------------------------------------------|
| ASV  | American Standard Version (1901)                                      |
| B20  | Bibelen 2020                                                          |
| BPH  | Bibelen på Hverdagsdansk (1992, 2007)                                 |
| CEB  | Common English Bible (2011)                                           |
| DOg2 | Den autoriserede danske oversættelse (1992); apokryferne oversat 1998 |
| ESV  | English Standard Version (2001, rev. 2007, 2011, 2016)                |

|      |                                                                     |
|------|---------------------------------------------------------------------|
| GT31 | Den autoriserede danske oversættelse af Det Gamle Testamente (1931) |
| KJV  | King James Version (1611, 1769)                                     |
| MSG  | The Message (2002)                                                  |
| NASB | New American Standard Bible (1971, 1995, 2020)                      |
| NET  | New English Translation (2005)                                      |
| NETS | New English Translation of the Septuagint (2007)                    |
| NIV  | New International Version (1978, 1984, 2011)                        |
| NKJV | New King James Version (1982)                                       |
| NRSV | New Revised Standard Version (1989)                                 |
| NT07 | Den autoriserede danske oversættelse af Det Nye Testamente (1907)   |
| NT48 | Den autoriserede danske oversættelse af Det Nye Testamente (1948)   |

## 7 Ændringer i forhold til tidligere udgaver

Udgave 0.2, marts 2023:

Rettet fejl i 2.1.2.

Tilføjet afsnit om trosbekendelser i 2.2.8.

Tilføjet nyt afsnit 6.2.21 om trosbekendelser.

Tilføjet afsnit i 5.1.2 om forskudt versering og kapitelnummerering.

Udgave 0.3, oktober 2023:

Rettet fejllenhvisning i 6.2.17.

Tilføjet punkt om *Symbolum Athanasianum* i 6.2.21.